

TEXTER I TIDEN

SVENSK TIDSKRIFT 100 ÅR

Jubileumsredaktör: Mats Johansson

Timbro förlag

© 2012

EN PUBLICISTISK GÄRNING: PERSONERNA OCH IDÉERNA

MATS JOHANSSON

En tidskrifts historia är dess redaktörer. Inalles fyrtio sedan omstarten 1911 har till dags dato skapat den publikation som bär ett stolt namn och en ansenlig kulturtradition, värd att fira.

Bland redaktionsmedlemmarna över decennierna märks tre som senare blev chefredaktörer i Svenska Dagbladet. Två blev partiledare, en utrikesminister, en underrättelsechef, en partisekreterare. Andra blev riksdags- ledamöter och professorer med plats bland Sveriges ledande opinionsbildare. Svensk Tidskrift har med andra ord varit en god plattform för dess kreatörer, oavsett partipolitiska preferenser. Trots närheten till Högerpartiet/Moderaterna verkar tidskriften i obundenhetens tecken, med distans till politikens dagsagenda.

En tidskrift är också dess idéer. I det avseendet har Svensk Tidskrift haft många ansikten, allteftersom tiderna förändrats och med dem också accenter, dialektik, prioriteringar. Det skiljer flera världar och många generationer mellan vetenskapsmannen Eli Heckschers tidskrift, stödd av nobelpristagare som Verner von Heidenstam och Erik Axel Karlfeldt, och det nya millenniets; en annan värld, ett annat land, nya problem och lösningar. Världskrigsepokenas högstämde retorik om det nationella uppdraget har ersatts av tankar om behovet av europeisering och internationalism, inte minst i 1960-talsartiklar av grundarsonen Gunnar Heckscher som verkade i redaktionen redan på 1930-talet.

Ändå är idéarvet tämligen konsistent; det liberalkonservativa, legeringen av den ekonomiska frihetssyn som Eli Heckscher utvecklade och de värden som varit den svenska högerns signum efter det demokratiska genombrottet under Arvid Lindman. Kritiken av totalitära strömningar – socialistiska som fascistiska – har förenat de olika

redaktionerna. När Svensk Tidskrift 1918 varnade för bolsjevismens utbredning efter det kommunistiska maktövertagandet i Ryssland skedde det i samma anda som när man i slutet av 1920-talet kritiserade fascismens framväxt i Italien, en växande antikapitalistisk förkunnelse i Europa och de inledda judeför- följelserna i vad som skulle bli nationalsocialismens Tyskland – långt innan facit förelåg.

En tidskrift är framför allt dess läsare. Från start dominerade det som med en anakronism kallas bildad borgerlighet, samt den publik som i alla år stött tidskriftens stående plädering för ett starkt försvar. I dag når vi efter inträdet i Internetsamhället (2006) sannolikt fler läsare än någonsin; mätningarna tyder på 5000 – 7000 unika läsare per månad och någon miljon klick per år. Den prenumererade papperstidningen var av naturliga skäl mer begränsad i spridningen, men i idéernas värld är numerär inte allt; kanske hade den tryckta versionen nog så betydelsefullt genomslag i opinionen i en tid när medievärlden fortfarande var gutenbergska och den då nya socialdemokratiska pressen skapade ett ökat behov av borgerlig samhällskritik och analys.

Denna jubileumsutgåva speglar en del av det som varit. Hundra års utgivning är inte möjlig att dokumentera representativt i denna form, till det krävs avhandlingar med större längdsnitt. Urvalet av klassiska artiklar bygger på en utgåva till 1980-årsjubileet 1991, redigerad av Odd Eiken. Det har kompletterats med en historik av Johan Westrin, några redaktörs- och partiledarporträtt, samt texter som bär mer nutida prägel.

Svensk Tidskrift går in i sitt andra sekel med en särskild uppgift att publicera yngre skribenter. Många av de unga namn som återfinns bland de senaste årens cirka 200 medarbetare går vidare till uppgifter i andra medier, partier, tankesmedjor och akademiska institutioner. Som för hundra år sedan, alltså.

Till nyheterna hör det arkiv vi överlämnar vid jubileumsfirandet i Stadshuset den 21 september: utgivningen 1911–2011 i digital form, ett gigantiskt scanningprojekt lett av Anders Ydstedt och stött av Ar-

vid Lindmans 1960-årsfond, en insats för vilken vi i redaktionen och kommande generationer läsare är evigt tacksamma.

Stockholm i augusti 2011

Mats Johansson

Ordförande

Stiftelsen Svensk Tidskrift

Journalisten Mats Johansson, grundare av tankesmedjan Frivärld, är riksdagsledamot (M) och Europarådets ombud för mediefrihet. Tidigare bland annat politisk chefredaktör i Svenska Dagbladet och VD i Timbro. Författare till bland annat *Det nya kalla kriget* (2008), *Nästa Europa* (2005) och *De svarta åren* (1998). På sajten Kommentator finns hans produktion samlad: <http://www.matsjohansson.net/>

SVENSK TIDSKRIFTS REDAKTÖRER 1911–2011

Eli Heckscher 1911–1918
Gösta Bagge 1911–1930, 1949–1950
Ivar Anderson 1931–1932
Elis Håstad 1936–1948
Gerhard Hafström 1951–1957
Torvald Höjer 1951–1956
Erik Anners 1957–1979
Alf Åberg 1957–1962
Uno Murray 1963–1966
Thede Palm 1967–1979
Anders Arfwedson 1974–1976
Margaretha af Ugglas 1980–1990
Mats Svegfors 1980–1982
Rolf Englund 1980–1986
Olof Ehrenkrona 1982
Gunnar Hökmark 1983–1990
Lillemor Lindberg 1983–1994
Bo Hugemark 1989–1996
Odd Eiken 1990–1994
Göran Thorstenson 1990–1996
Anders Hultin 1992–1998
Ulf Kristersson 1994–1996
Helena Rivière 1994–1996
Anders Borg 1996
Jonas Hellman 1996–1998
Fredrik Erixon 1999–2000
Mats Johansson 1999
Per Heister 2000–2004
Klas Östman 2001–2004
Ulrika Karlsson 2006–2007

Anders Ydstedt 2006–
Cecilia Brinck 2008–
Maria H Eriksson 2008–

En fullständig förteckning finns på tidskriftens hemsida: www.svensktidskrift.se
Där återfinns också artiklarna från 100 års utgivning (pdf).

Jubileumsredaktion: Maria H Eriksson, Anders Ydstedt, Cecilia Brinck, Mats Johansson, Hans Wallmark, Lars Anders Johansson, Hans Birger Ekström (VD).

LITTERATURSKRIFTEN SOM BLEV VECKOTIDNING PÅ NÄTET

JOHAN WESTRIN

Det brukar sägas om katter att de har nio liv. Någoting liknande gäller också Svensk Tidskrift. Föregångaren hette Svensk litteraturtidskrift och grundades 1865 av litteratordocenten Carl Rupert Nyblom. Året efter fick han en medredaktör, historiedocenten Hans Forssell. Samtidigt ändrades namnet till Svensk tidskrift för litteratur, politik och ekonomi. Forssell var den dominerande av redaktörerna, men 1875 blev han finansminister och måste lämna redaktörskapet.

Den som tog över var Harald Hjärne, filosofie, juris och teologie doktor. 1889 blev han professor i historia vid Uppsala universitet och räknas som en av den svenska historieforskningens främsta. Men han var också en betydande politisk debattör. Under valspråket ”försvar och reformer” framträdde han både i den allmänna debatten och drev tidskriften. Men 1895 fick tidskriften läggas ned. Det berodde delvis på att Hjärnes övriga verksamhet tog så mycket tid att han inte hann med redaktörskapet, men tidskriftens ekonomi var inte heller den bästa.

Hjärne var riksdagsledamot 1903–1908 och 1913–1918, till att börja med i andra kammaren där han anslöt sig till de moderata reformvännernas grupp, en av de fyra grupperingar som 1904 var med och bildade Allmänna valmansförbundet (numera Moderata samlingspartiet). När han återkom till riksdagen 1913 var det som ledamot i första kammarens nationella parti (förstakammarhögern).

Efter nedläggningen 1895 dröjde det sexton år innan Svensk Tidskrift nystartades 1911, med Gösta Bagge och Eli F Heckscher som redaktörer. Bagge var nybliven licentiat i nationalekonomi vid Stockholms högskola och ännu bara i början av vad som skulle bli en lysande akademisk karriär. 1917 doktorerade han på en avhandling om arbetslönens reglering genom sammanslutningar, blev docent

vid Stockholms högskola samma år. Som professor i nationalekonomi och socialpolitik 1921 grundade han Socialinstitutet i Stockholm (föregångare till Socialhögskolan).

Sin första stora politiska insats gjorde Gösta Bagge under 1910- och 1920-talen i kommunalpolitiken i Stockholm. Där intresserade han sig främst för de socialpolitiska frågorna. 1932 kom han in i riksdagen och bara tre år senare valdes han till högerens partiordförande.

Eli F Heckscher var sedan 1909 professor vid Handelshögskolan i Stockholm, i ämnena nationalekonomi och statistik. 1929 blev han professor i det ämne som man främst förknippar med hans namn: ekonomisk historia. Hans bok *Svenskt arbete och liv* kom att bli ett standardverk.

Bagge och Heckscher, som delvis hade olika politisk uppfattning, redigerade tidskriften tillsammans i sju år. Bagge var konservativ och Heckscher liberal. På den tiden var högern och liberalerna öppet varandras motståndare, men detta hindrade inte de två från att samarbeta väl. De hade stor respekt för varandra och ville ha en spännvidd i artiklarna. Många av den tidens främsta intellektuella medverkade som artikelförfattare.

Vid första världskrigets slut lämnade Heckscher redaktörskapet, men fortsatte att skriva artiklar. Bagge blev ensam redaktör, från 1921 med skiftande medredaktörer fram till 1931 i en informell redaktion bestående av brodern och juristen Algot Bagge, Verner Söderberg som var redaktör för Nordisk Familjebok, journalisten Gustav Stridsberg, historikern Yngve Lorents och generalen Joachim Åkerman. Till kretsen anslöt sig småningom sociologen Otto Järte, tidigare socialdemokrat men politisk redaktör för Svenska Dagbladet 1932–1952.

När Gösta Bagge avgick som redaktör för att kunna ägna mer tid åt vetenskapen och den aktiva politiken efterträddes han av Ivar Anderson, filosofie doktor i statskunskap och nyss avgången chefredaktör för Östgöta-Correspondenten. Sedan 1925 var han riksdagsledamot för högern i andra kammaren och tidskriftens redaktör i två år. Där-

efter upphörde utgivningen i tre år. Ivar Anderson ställde 1935 upp som motkandidat till Gösta Bagge i valet av ny högerledare, men förlorade mycket knappt. I stället blev han 1940–1955 Svenska Dagbladets chefredaktör.

När tidskriften återupptod 1936 var det med Elis Håstad som redaktör. Eli Heckschers son Gunnar (som senare skulle bli professor i statskunskap, högerpartiets ordförande och ambassadör i Indien och Japan) hade fungerat som redaktionssekreterare redan under Ivar Andersons tid och återinträdde nu.

Håstad var docent i statskunskap och blev sedan professor i samma ämne vid Stockholms högskola 1948–1957. Han hade doktorerat på en avhandling om den schweiziska demokratin och var i den svenska politiken en av de allra främsta förespråkarna för ökad användning av folkomröstningar. Han var riksdagsledamot för högerpartiet 1941–1959.

Artiklarna i Svensk Tidskrift handlade inte bara om politik. Det fanns också artiklar som snarare hörde till kulturdebatten, liksom de som hade ett rent undervisningssyfte. Texterna var nästan alltid signerade, men det fanns också några sidor med osignerade notiser, så kallade Dagens frågor, som speglade redaktionens gemensamma värderingar.

Håstad formade tidskriftens raka och konsekventa linje under andra världskriget. När han lämnade redaktörskapet 1948 efterträddes han av Gösta Bagge, som alltså återkom som tidningens redaktör. Bagge hade varit partiledare för högern 1935–1944 och ecklesiastikminister i andra världskrigets samlingsregering 1939–1944. När han pensionerades från professuren i nationalekonomi återvände han till Svensk Tidskrift, som han sedan redigerade till sin död 1951.

Men redan då var det redaktionssekreteraren Gerhard Hafström som stod för mycket av jobbet. Vid Bagges död övertog han redaktörsposten. Som historiker och jurist skrev han många böcker i olika ämnen. En av de mest kända handlade om justitiekanslern och fersenska mordet. 1955–1970 var han professor i rättshistoria vid

Lunds universitet.

Till sin hjälp hade Hafström historieprofessorn Torvald Höjer. Denne hade doktorerat på Karl Johan-tidens historia. I Svensk Tidskrift var det framför allt hans stora utrikespolitiska kunnande som togs i anspråk.

När Hafström avgick som redaktör 1957 var det för att efterträdas av en annan rättshistoriker, Erik Anners, som hade doktorerat 1952 på en avhandling om den gamla germanska straffrätten. Han skrev också flera läroböcker i rättshistoria. 1976 publicerade Anners studien *Den socialdemokratiska maktapparaten*, där han avslöjade och klargjorde de olika delarna av arbetarrörelsen, deras funktioner och förbindelser med varandra.

I samband med Anners tillträde knöts profilen Gunnar Unger till tidskriften. Han var sedan 1955 skribent i Svenska Dagbladet, där han brukade medverka på ledarsidan under signaturen Sagittarius. I slutet av varje nummer skrev Unger under rubriken "Namn att minnas" en presentation av någon aktuell svensk. Oftast handlade porträtten om personer i karriären som spåddes en stor framtid. En av de allra första var den då unge och lovande socialdemokraten Olof Palme.

Ofta var presentationerna mycket bitska och slagfärdiga, rena underhållningen. Om någon av de avporträtterade hade en svag sida kunde man vara säker på att den blev avslöjad på ett obarmhärtigt sätt.

Till sin medredaktör hade Anners de första åren den berömde historikern Alf Åberg, anställd vid Krigsarkivet och dess chef de sista åren före pensionen 1982. I samband med den fick han professors namn.

I många år hette sedan Anners medredaktör Thede Palm, filosofie doktor i religionshistoria. Men sin huvudsakliga yrkesverksamhet hade han i landets underrättelsetjänst, som chef för T-kontoret 1947–1965, det som sedan blev IB. Men allt detta var mycket hemligt den gången.

Thede Palm skrev tre essäböcker om militärhistoriska frågor: *Fältmarskalkens död*, *Nederlagets män* och *De vita och de röda*.

1980 fick Svensk Tidskrift sin första kvinnliga redaktör. Margaretha af Ugglas, från början ekonomijournalist och ledarskribent i Svenska Dagbladet 1968–1973. 1974–1995 var hon moderat riksdagsledamot, 1991–1994 utrikesminister i den borgerliga fyrpartiregeringen och 1995 ledamot av Europaparlamentet, där hon var ledare för den konservativa gruppen.

En annan kvinna som hade stor betydelse för Svensk Tidskrift var Lillemor Lindberg. Hon engagerades som redaktionssekreterare 1970 och blev redaktör 1983, vilket hon var till 1994. Som tidskriftens "ordningskvinna" har hon lämnat värdefulla upplysningar utan vilka denna artikel aldrig kunnat komma till.

Under 1980- och 1990-talen skedde en snabb omsättning av redaktörer. Riksdagsledamoten Gunnar Hökmark hörde till redaktionen tills han blev moderat partisekreterare 1991. Översten Bo Hugemark var en av de mer långvariga redaktörerna, känd som kunnig säkerhetspolitisk debattör och en av de tre personerna bakom författarpseudonymen Harry Winter, som skrev böckerna om *Operation Garbo* (tillsammans med forskaren Ingemar Dörfer och journalisten Lars Christiansson).

Under mycket lång tid hade Svensk Tidskrift samma upplägg och layout. Det var texten som var det centrala. Illustrationer förekom endast sparsamt. Dock var EWK en tid engagerad som tecknare och senare Tecknar-Anders. Men kring mitten av 1990-talet fick tidskriften en liten ansiktslyftning. Formatet ändrades till nästan kvadratisk och tecknaren Gideon Salutskij, känd som karikatyrtecknare i Dagens Industri, engagerades.

Den verkliga "upppopningen" av tidskriften skedde vid årsskiftet 1998–1999. Då gick man över till A4-format och fyrfärgstryck under redaktörerna Fredrik Erixon och Mats Johansson. Den förstnämnde blev sedan mest känd som chefsekonom på Timbro, där Johansson hade varit VD och förlagschef. År 2000 utnämndes Johansson till poli-

tisk chefredaktör i Svenska Dagbladet.

Styrelsen hade nu svårighet att rekrytera ny redaktör. Som ett provisorium engagerades Per Heister, tidigare ordförande i Fria Moderata Studentförbundet och kampanjchef i Moderaterna. Det gjorde en kulturskribent i Svenska Dagbladet så ilsken att han skrev att Svensk Tidskrift nu fått en till partiledningen "lydig jycke i koppel som saknar all publicistisk erfarenhet". I själva verket hade Heister varit redaktör för Marknadsekonomisk Tidskrift, redigerat Svensk Linje och arbetat som ledarskribent just på Svenska Dagbladet.

Ingenting är så permanent som provisorier. Styrelsen blev så nöjd med Heisters jobb att han blev kvar som redaktör. Efter något år fick han en kollega i redaktionen, Klas Östman, doktorand i historia vid Stockholms universitet och sakkunnig i Regeringskansliet 1992–1994.

Trots Svensk Tidskrifts påtagliga kvaliteter tvingades man av ekonomiska skäl att åter göra ett uppehåll i utgivningen vid 2004 års slut. Men tidskriften var ingalunda död. Det var bara ytterligare ett av de nio livet som förbrukades.

2006 återuppstod tidskriften igen, denna gång som webbtidning med juristen och riksdagsledamoten Ulrika Karlsson som redaktör. I december 2008 skedde en nylansering på nätet med ny redaktion, veckoutgivning och nuvarande form, signerad Anders Ydstedt.

Johan Westrin är informatör vid det moderata riksdagskansliet, specialist på partiets historia. Han har utgivit valaffischhistoriken *Den moderata bilden* (2008).

PORTRÄTTGALLERI

Cecilia Brinck

Maria H Eriksson

Ulrika Karlsson

Lillemor Lindberg

Helena Rivière

Margareta af Ugglas

Källor

"Bilder ur Svensk Tidskrifts historia", Gunnar Heckscher i Svensk Tidskrift 3/1986

Tvåkammarriksdagen, utgiven av Sveriges riksdag 1988–1992

Nationalencyklopedin

Lillemor Lindberg, Per Heister (intervjuer)

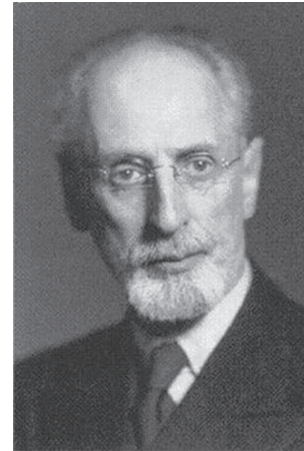
Riklig kapitaltillgång är ett av de viktigaste verktygen för ett samhälles ekonomiska blomstring. Endast med hjälp av sparande kan ett samhälles naturtillgångar upparbetas och komma till nytta, endast med dess hjälp kan arbetslönen i ett samhälle med på framtiden inriktad produktion varaktigt bringas i höjden. Som professor Knut Wicksell en gång träffande sagt: kapitalisten är arbetarens vän. Men om ett lands arbetare inte har nog med inhemska vänner av detta slag äger de allt möjligt intresse av att istället dra till sig sådana från utlandet, med andra ord att uppmuntra kapitalimport.

Eli Heckscher i essän "Den ekonomiska vetenskapens grundläggning" (1942:10)

(hela artikeln finns på www.svensktidskrift.se)

ANMÄLAN

ELI HECKSCHER OCH
GÖSTA BAGGE (1911)

Eli Heckscher

Gösta Bagge

Då nu Svensk Tidskrift i ny gestalt träder inför offentligheten är det dess utgivare först och främst angeläget att erkänna och betona dess samband med den följd av tidskrifter som under i huvudsak samma namn i tre årtionden gjorde sin insats i det politiska och andliga arbetet i vårt land.

För många nu levande svenskar betyder namnet Svensk Tidskrift – från Hans Forssells och Harald Hjärnes ända till Frans von Scheeles redaktörsdagar – minnet av den allmänna tidskriften i vårt land, ensam eller framför andra. Stående utanför de partipolitiska bildningarna upptog Svensk Tidskrift till behandling aktuella ämnen från samhällslivets mest olika områden; den lämnade därvid rymlig plats för motsatta meningars inbördes brytning, men framträdde själv i en målmedvetet utstakad riktning.

Det är nu femton år sedan Svensk Tidskrift nedlades, och på vissa områden har dess arv övertagits av andra periodiska publikationer.

Dock kvarstår alltså, synes det oss, behovet av en verkligt allmän tidskrift som samtidigt själv ställt sig en bestämd uppgift i samhällsarbetet. Och detta behov gör sig så mycket starkare gällande som dagspressens ständigt växande omfång för läsaren försvårar en samlad överblick av dagshändelsernas brokiga mångfald. Tidningsläsaren har därför i allt högre grad behov av en med något längre mellan- tider utkommande publikation, där något av det väsentligaste bland nyhetsmarknadens ofantliga stoff kan bjudas honom i en varaktigare form, och där han i större lugn kan få följa och överväga diskussionen i de stora dagsfrågorna.

I nu antydda syfte har planerna redan länge varit å bane, och under vintern 1904–1905 syntes de ganska nära sin mognad. Som ledare skulle tidskriften då ha erhållit Gunnar Hazelius men genom hans död i slutet av februari 1905 grusades denna jämte många andra förhoppningar; och det är först nu som en del av de personer vilka redan då sökte befordra planen ansett sig kunna försöka realisera densamma i dess ursprungliga form.

Svensk Tidskrift skall i främsta rummet vara en politisk tidskrift, så fattad att dess uppmärksamhet främst skall inriktas på de för statslivet viktiga frågorna. För detta ändamål har tidskriften löfte om bidrag från en talrik stab av medarbetare, vilka därvid har tillfälle att med full frihet ge uttryck åt sin personliga ståndpunkt i varje särskilt fall. Även av personer som icke räkna sig som tidskriftens fasta medarbetare hoppas redaktionen kunna emotse politiska uppsatser.

Lika litet som den gamla Svensk Tidskrift vill dock den nya vara blott ett diskussionsinstitut. I artiklar som typografiskt skiljs från tidskriftens övriga innehåll ämnar redaktionen med understöd av en trängre krets meningsfränder söka ge uttryck åt en bestämd gemensam uppfattning i politiska frågor, en uppfattning för vilken däremot tidskriftens övriga medarbetare på intet sätt är ansvariga.

Denna redaktionella ståndpunkt är oberoende av de särskilda politiska partiernas program, och om man vill söka i allmänna vändningar sammanfatta dess kärna kan den – ehuru slagord föga betyda

– sägas vara: den svenska statens inre och yttre styrka och statsarbets effektivitet, till stöd för landets gemensamma uppgifter, till vård om rikets internationella ställning och till statsintressets befrämjande gentemot alla enskilda partiers och klassers övergrepp eller oberättigade anspråk. För utfyllnaden av en dylik ram kan vi endast hänvisa till tidskriftshäftenas redaktionella artiklar.

Svensk Tidskrift vill alltså ta livlig del i behandlingen av våra yttre och inre samhällsfrågor. Riksdagsarbetet skall självklart ständigt följas med uppmärksamhet; och i livlig övertygelse om Sveriges oupplösliga samband med det europeiska statssystemet skall de utrikespolitiska frågorna vinna särskilt beaktande och läsaren sättas i stånd att genom regelbundet återkommande översikter följa deras utveckling.

Dylika översikter skall också vid sidan av fristående uppsatser komma till användning för de ekonomiska och de sociala frågorna, beträffande vilka redaktionens särskilda intresse knappast torde behöva särskilt framhållas. I avseende på försvarsfrågan, vars dominerande betydelse för svensk politik intill dess den erhållit en betryggande lösning ingen borde kunna förbise, är det vår grundade förhoppning att kunna värdigt fullfölja de traditioner Svensk Tidskrifts föregångare lämnat i arv.

Under allvarligt uppsåt att ej begränsa sin synkrets till politiken i inskränkt mening ser tidskriften vidare en av sina viktigaste uppgifter i att med intresse aktgiva på och följa företeelserna på den svenska odlingens olika fält: det religiösa området, folkbildningsarbetet, den svenska och utländska litteraturen och konsten, i den mån de återspeglar och själva påverkar viktiga delar av vårt samhällsliv. Glädjande nog har här medverkan utlovats av krafter sådana som endast sällan torde samlats kring ett svenskt tidskriftsföretag.

Svensk Tidskrift hoppas sålunda kunna komma att på ett verkligt representativt sätt ge uttryck åt rörelserna på det svenska samhällslivets olika arbetsfält. Dess strävan skall också vara att med vederhäftighet och saklighet i innehåll och ton förena aktualitet i ämnesvalet

samt – icke minst – en kortfattad och lättillgänglig framställningsform. I den mån innehållet fordrar och omständigheterna medger, kommer artiklarna att belysas genom illustrationer.

Aktualiteten ämnar tidskriften särskilt söka tillgodose icke blott genom de redan nämnda regelbundna översikterna, utan även genom en speciell avdelning benämnd Dagens frågor. Där skall sammanföras korta uppgifter eller reflexioner rörande märkligare dags-händelser och pressdiskussioner, omnämnanden av betydelsefulla in- och utländska arbeten inom tidskriftens intressesfär, referat av anmärkningsvärda uppsatser i utländska tidskrifter – kort sagt något av det minnesvärda i den sista tidens händelser.

(1911:1)

FREDEN OCH FRAMTIDEN

DAGENS FRÅGOR (1918)

När världskrigets moln allt hotfullare drog sig samman till det kommande ovädet, vägrade man i vida kretsar i vårt land att tro något sådant vara möjligt – vår nuvarande statsminister¹ till exempel tvivlade som bekant en vecka före krigsutbrottet 1914 alltjämt på att krigsmöjligheten skulle kunna vara att räkna med.

De som föredrog att se tingen sådana de var, och icke sådana som människan kunde önska att de borde vara, framställdes både då och senare som anhängare, om inte rent av tillskyndare, av det krig för vars följder för landet de ville varna. När efter tre års världskrig den gamla ordningen i Ryssland störtade samman, och en ny förvirringens tid i den ryska historien utan svårighet kunde varsnas (se Svensk Tidskrift 1917:3) vände man sig åter bort från de obehagliga perspektiven, skådade i hänryckning ”ljuset från öster” och hoppades att vårt gamla efterblivna Sverige snart skulle kunna hinna upp den lysande förebilden.

Men ljuset från öster visade sig snart bestå i flammorna från mordbrand och våldsdåd, vidrigare och mera hotande för vårt land och vår kultur än de senaste hundra åren haft att uppvisa. Då blev det tyst, mycket tyst kring det nya ljuset från öster.

Nu står vi åter inför världsskakande tilldragelser, och åter hörs profeternas rop, denna gång om det kommande, varaktiga fredsriket. Nu är det åter igen hart när brottsligt att vilja söka se tingen sådana de i verkligheten är och att icke vilja offra omistliga värden för jakten efter drömmarnas åtrådda ideal. Att tala om att en aldrig så god rätt alltjämt kräver makt bakom för att göra sig gällande, att våga ”våga och beräkna krigsberedskap och maktmotsättningar efter den gamla politikens måttstock” – ja, att till och med djärvas ”röra sig med de

¹Nils Edén (lib).

gamla vanliga sjömilitära och lantmilitära tekniska faktorerna”, att ”sitta och kannstöpa om flottbaser och fartyg och artilleripjäser och försvarsförbund” när man ”är i färd med att sluta en fred bland vars betingelser ingår ett folkens förbund och de militära rustningarnas nedbringande” (Göteborgs Handelstidning), det är alltså för dessa samma kretsar en galenskap av ganska kriminell art.

Och åter stiga vänsterpartiernas ledare fram – under djup tystnad från en försagd höger – med löften att det gamla efterblivna Sverige igen skall göra ett försök att följa med sin tid och mitt i en till tänderna väpnad värld snarast möjligt göra sig av med något så omoraliskt och otidsenligt som resterna av vårt försvar.

Det kanske också denna gång kunde vara till mera gagn att besinna sig en smula och söka klargöra för sig de verkliga förhållandena kring oss. Det stora faktum vi har att räkna med – trots att den tyska västfronten oaktagat alla motgångar alltså är obruten – är otvivelaktigt en fullständig seger för ententen och Europas utlämnande så gott som på nåd och onåd åt de förbundna makterna.

Vilka är konsekvenserna härav för oss och för Europa? I ögonen fallande är då först det permanenta osäkerhetstillstånd med oanade möjligheter för nationalitetstvister som hotar att uppstå genom de extrema nationalitetsidéernas seger över de historiskt givna staterna. I och med att Donaumonarkin sönderfallit har de idylliska och fredliga Balkanförhållandena flyttats upp i hjärtat av Europa. Den av Donaumonarkins statsmän fruktade nyserbiska storstat, i vars händer hegemonin på Balkan kommer att falla, håller redan på att födas. Man torde kunna utgå från att denna nya strandägare vid Adriatiska havet kommer att bereda en tämligen minimal glädje åt den heliga italienska egoismen, även om i enlighet med det italienska konungarikets traditioner dettas nederlag på slagfälten syns komma att krönas med en segerfred.

Det fordras heller ingen vittsvävande fantasi för att tänka sig den lyckliga sammanlevnaden mellan det segerdruckna, moderna Ny-Serbien och dess övriga grannar Bulgarien och Ungern. De humana

och tillmötesgående former som nationalitetssträvandena sedan gammalt tagit i denna del av världen garanterar otvivelaktigt en framtid av ostört lugn och lycka under den amerikanska nationalitetslinjalens hägn.

För samsyn mellan de ur det sammanstörtade Ryssland framgångna randstaterna Polen, Ukraina och Litauen har den föregående historien knappast sört på ett tillfredsställande sätt; och den fredliga övertalningen är tydligen ett medel att övertyga grannarna om vederbörandes rättskrav, vilket redan tycks ha fått vika för mera handgripliga sådana. Den fredsbefordrande verkan av Polens, Västpreussens och eventuellt det rent tyska Danzigs utbrytning ur det tyska riket syns icke heller alltför påtaglig.

Och som om nationalitetsprincipens tillämpning ej medförde svårigheter nog syns i rak strid mot dessa Elsass komma att utan vidare överlämnas till Frankrike. Härigenom sörs för fortsatt friktion mellan ett av ålder krigslystet Frankrike och ett revanschlystet Tyskland. Ty att demokratin – om den nu håller sig i någon form – sannerligen ej utgör något hinder för revansch känslan, det borde väl ändå de senaste erfarenheterna ha lärt oss. Genom att överlämna Elsass-Lothringen till Frankrike har England och Förenta staterna dessutom sört för att den tyska järnindustrin berövas ett av sina viktigaste råvaruområden.

Om en besvärlig konkurrent till rättens exekutorer därigenom förlamas kan å andra sidan icke bortses från att de svårigheter som härigenom beredas det industrialiserade tyska riket måste inrangeras bland oroskällorna i det nya Europa.

Garantin för fredens upprätthållande i denna värld av gamla och nya motsättningar skall nu läggas i händerna på ”nationernas förbund”, liksom vården av den i Wien omgjorda kartan för hundra år sedan med känt resultat anförtröddes åt fyrmaktsförbundet och den heliga alliansen. Det är nu de anglosachsiska idealen som i denna form skall påtvingas världen; det är den amerikanska tanken som med hjälp av den pansrade näven nu skall utbredas över Europa av

ett ungt och av naturen yverboret folk som blivit medvetet om sina maktresurser, mot vilka de fruktade tyska säkerligen är en obetydlighet. Onkel Sam har fått smak på att städa om i den europeiska barnkammaren; det blir säkerligen ej slut med den första storstädningen.

Vi måste hoppas, och det är säkerligen att förutse, att mot denna förkvävning av vår gamla europeiska, på historisk grund uppvuxna och individualiserade kultur ett starkt motstånd kommer att resas. Med enigheten inom den nya heliga alliansen blir det emellertid nog en smula bekymmersamt under sådana förhållanden.

Inom det nordeuropeiska eller kanske rättare baltiska statssystem vi närmast tillhör är följderna för oss av Tysklands nederlag alls icke enbart skadliga – om vi också icke får glömma vilka faror den förloerade europeiska jämvikten innebär även för vårt land – medan det storryska väldet, som vi väl kan hoppas, åtminstone för en ganska lång framtid krossats. Genom den definitiva regleringen av Danmarks mellanhavanden med Tyskland, vilken väl får anses förestående, har en friktionsanledning bortfallit. En lösning av Ålandsfrågan i enlighet med våra intressen har väl även genom det nya läget åtminstone ej försvårats. Och vad slutligen förhållandet till Finland angår, syns den orientering åt Sverige som genom vår koalitionsregerings svaghets- och förvirringspolitik äventyrades, åter möjliggjord – alltså under förutsättning att vi verkligen vill ta tillvara våra framtidsintressen. Där ligger för visso vår utrikespolitikens kanske viktigaste uppgift.

Men från östra sidan Östersjön hotar också vår för närvarande största fara. Därest Ryssland åter skulle konsolideras antingen i sin nuvarande bolsjevikiska form eller efter inträdd reaktion mot revolutionen, kommer givetvis Finlands självständighet och lagbundna utveckling och därmed ett vitalt svenskt intresse i den allra största fara.

Ett försvagat Tyskland lär varken kunna eller vilja ännu en gång åta sig Finlands värn mot österns laglöshet eller organiserade barbari. England och Amerika har att räkna med sina politiska och ekonomiska intressen i Ryssland och torde väl knappast ha alltför mycket

till övers för en impopulär småstats kamp för självbestämmerätten, även om de kommer att finna det opportunt att ej vägra den finländska staten sitt erkännande.

Kommer så till att de forna Östersjöprovinserna i sin hjälplöshet syns allt mer dras tillbaka till den stora ryska modersfamnen, en utveckling som icke kan vara annat än olycklig för Sverige och som vi borde med de medel som stå oss till buds på allt sätt motverka.

Men bakom allt detta tornar upp sig på himlen moln som förebådar den i närvarande stund största faran för oss och för Europa, nämligen den utbredning av laglöshet, våld, mord och brand som under bolsjevismens namn följt i det genom ententemakternas omedgörlighet över bristningspunkten förlängda krigets spår. Endast den inskränkta fanatismen kan häri se segern för något visst bestämt idésystem, någon genomtänkt uppfattning av hur samhället bör ordnas för att kunna uppfylla vissa sociala eller etiska krav. Det är helt enkelt de primitiva, enkla lustarna hos människan som brutit sig lösa och som hotar mycket mindre det nuvarande ekonomiska systemet än själva grundvalarna för all mänsklig kultur.

När statsbanden lossnar kommer lag åter att sitta i spjutstängs ända. I Österrike, i Ungern och på Balkan slår lågorna mot skyn. Att till dess rätta mått uppskatta bolsjevikfaran för Tyskland är knappast möjligt, men att den finns där kan ej bestridas, och även från Italien och England har kommit otvetydiga symptom på bolsjeviksmitta. I vårt land liksom i våra grannländer arbetar tydligen med penningar välförsedda, internationella krafter för en inre upplösning, som kommer att främjas av bland annat växande livsmedelssvårigheter, men som säkerligen kan hejdas, om riksstyrelsen med kraft och förstånd vill ta saken i sin hand.

Och till alla dessa upplösande krafter tjänst står spillrorna av Stor-Rysslands statsmakt med militära maktmedel av ingalunda föraktlig art. Det förefaller nästan som om tiden, när lammet skall beta vid lejonets sida, vore än så länge åtminstone en smula avlägsen och som om våra "framtidsglada" partiledare borde söka sig mindre

brännbara medel i sin politiska verksamhet än nedrivandet av det stöd för svensk statsmakt utåt och inåt som ligger i svensk härs-makt.

(1918:7)

DEN SOCIALISTISKA VALSEGERN

LEDARE (1932)

Man skulle kunna tycka att den svenska politikens relativa stabilitet alltifrån världskriget under de växlande minoritetsregeringarnas tid skulle tolkas som ett hälsotecken och inge känslor av trygghet och tillförsikt, helst som man utomlands icke behöver leta efter sorgliga exempel på både riskfyllda omkastningar och hopplös labilitet. Trots detta har många som ser det politiska spelet med turistögon funnit bristen på omväxling och äventyr uttråkande. I likhet med Stockholms avgångne borgmästare har de längtat efter någon dramatisk förändring, efter ett svepande korsdrag, måhända likgiltigt i vilken riktning.

Just denna politiska flanörpublik borde den 18 september detta år ha fått sitt lystmäte. Den fick bli åsyna vittne till en strömkantring av vår politik som ägde större räckvidd än vanligt och grep vidare omkring sig än någon på förhand anat. Mandatens fördelning, högers och de frisinnades tillbakagång, den nyvaknande liberalismens generalfiasko, bondeförbundets terrängvinster, nationalsocialismens svaga debut – allt detta betydde härvidlag mindre än den händelsen, att de socialistiska arbetarpartierna för första gången i vår historia registrerade absolut majoritet bland väljarna. Detta framstår icke blott som en sensation för vårt land; bortser vi från Ryssland känner vi intet annat europeiskt exempel härpå än Finland under världskrigsåren.

Faran för ett rött regemente i Sverige är icke längre något borgerligt skräm-skott eller något högeragitatoriskt förlägenhetsargument. För tillfället ha visserligen sillénarnas självständighetskänslor medverkat till att förhindra att denna väljarmajoritet korresponderar mot en kammarmajoritet, men vem går i borgen för att den yttersta gränsen för arbetarpartiernas expensionskraft är uppnådd?

I de borgerliga kommentarerna till den socialistiska valsegern har man kunnat skönja tendenser till en viss underskattning av valutslagets allvarliga innebörd och konsekvenser. Det synes råda en ganska enstämmig mening om att man bör betrakta valresultatet som ett kristidssymptom, en tillfällig företeelse, framsprungen ur säregna förhållanden, som man icke behöver räkna med för framtiden.

Det är sant att socialdemokratien denna gång gynnats av konjunkturerna i hög grad, men man gör sig skyldig till en farlig undervärdering av det socialdemokratiska partiets styrka och expansionsmöjligheter om man icke sätter valresultatet i samband med det ytterst energiska och målmedvetna organisations- och agitationsarbete som under en följd av år bedrivits för att ge detta parti ett ökat grepp om väljarkåren.

Påtagligen anser de socialdemokratiska valmakarna att gränsen för deras erövringar ännu kan betydligt framflyttas. Ännu finns stora reserver mot vilka de skall kasta valnäten, i propositioner och motioner, från talartribunerna och i pressen, alltid i de generösa löftenas tecken.

I år har särskilt två kategorier varit föremål för deras ivriga uppmärksamhet som också i ganska stor utsträckning torde ha medfört åsyftat resultat. Den socialdemokratiska väljarkåren har i år utvidgats med stora grupper av tjänstemän och lantarbetare. De förra har låtit missmodet över svikna förhoppningar eller upplevda svårigheter på grund av de vikande konjunkturerna utlösas i en dom över de borgerliga; de senare ha blivit mer tillgängliga för socialistisk påverkan genom den i en olycklig stund företagna uppsägningen av lantarbetaravtalet. Tiotalet nya socialdemokratiska lantarbetarrepresentanter i den nyvalda andra kammaren kommer säkerligen att sörja för att konservera dessa proselyters socialistiska tänkesätt. I stället för att socialdemokraterna förut saknat varje representation för lantarbetarna har de för framtida behov förvärvat en stab av riksdagsinsatta agitatorer som ställer de borgerliga partierna utan motsvarande konkurrensmöjligheter.

När man går att bedöma de socialdemokratiska idéernas framtid i vårt land bör man kallt och eftersinnande beakta dessa omständigheter. Den gamla socialistiska drömmen om att mura ett majoritetsvälde på en förening av industri- och lantarbetare tillsammans med andra grupper av anställda och "småfolk" är icke längre en utopi. Det är en statistikens enkla räkneoperation att addera, summera och konkludera. Inför statistikens siffror bör man icke hänge sig åt illusioner.

Icke heller bör man glömma att den svenska fackföreningsrörelsen, vilken lik en modern Atlas uppbär den svenska socialismen, hör till Europas allra starkaste. Dess oavbrutna erövringståg i kroppsarbetarnas led och dess attraktion på vissa tjänstemannagrupper tyder icke på några svaghetssymptom; ja, inte ens bolsjevikinsurrektionerna syns ha haft förmåga att tillfoga densamma några kräftsår, att döma av den obestridliga kraft varmed disciplinära företeelser nedslagits och kuvats.

Socialismen ute på kontinenten eller i England tycks icke någonstädes äga en motsvarighet till den bastion, som vårt LO utgör för herr Hanssons parti. Lika litet kan man komma ifrån att jordbrukarklassen och bondebefolkningen är i numerisk tillbakagång. Även denna gradvisa förskjutning i samhällsstrukturen stärker undan för undan ett klassbetonat arbetarpartis positioner och framflyttar dess angreppsfront. Båda dessa faktorer tillhöra dem som inte kan negligeras vid bedömandet av de politiska framtidsutsikterna.

Självfallet beror det borgerliga Sveriges närmaste öden på många andra moment än de rent numeriska. Framför allt frågar man sig hur länge det skall vara möjligt för socialdemokratien att bevara väljarnas tillit till de storordiga löfterna och de hart när obegränsade utfästelserna. Hur länge skall bordets håvor räcka till för alla de lystna som inbjudits till det stora gästbudet? Sannolikt kommer väl många att känna missräkningen stor och gå omäktade därifrån. Men fördens skull bör man icke göra sig några illusioner om en snart förestående strömkantring på grund av väljarnas besvikelse med det socialistiska

regeringsexperimentet eller förtrytelse över uteblivna socialistiska reformer.

De svenska industriarbetarna har under decennier uppammats med en fiktion, fiktionen om socialismen som framtidens politiska recept. Ju grumligare och dunklare detta recept framstått, desto starkare har oförtydligt dess makt över sinnena varit. För många har den kanske varit endast en bagatell men för flertalet har den fått en kanonisk helgd. Medvetandet om fördelen att ej behöva klarlägga socialismens innebörd utan endast rituellt föreslå dess lyckobringande karaktär har också tydligt vuxit hos ledarna med åren.

Aldrig har socialismen stått mera handfallen och lamslagen på konkreta socialistiska mål än i år, men trots detta har socialismens teser aldrig omtuggats mera intensivt och nervöst än under denna valrörelse, när det gäller att finna en effektiv motsättning till den av handelskrig och Kreugersvindlerier lemlästade "kapitalistiska" världen. Det rättmätiga kravet att få socialismen åtminstone grovt och på en höft konkretiserad har icke stått i de ledande socialisternas makt att uppfylla, åtminstone icke på ett inbördes motsägelsefritt sätt. I stället för att utarbeta socialiseringsprogram har partiet inriktat sig på minnesskrifter över den programlösa socialismen.

Väljarna har hållit till godo med denna salvationistiska tro på det tusenåriga rikets nedstigande. De ha mitt uppe i alla vedermödor såmedelst bevarat sin "mytos", just därför att denna aldrig behövt iklädas verklighetens skrud. Ledarna har icke skyndat att föra dem till Kanaans land, de har föredragit att endast utpeka ökenvandringens fjärran liggande mål. I femtio år har arbetarna varit fullt tillfredsställda med sin blinda tro och sin tålmodiga väntan; vem kan förut säga att denna tro och denna väntan plötsligen skall upphöra, även om den Hanssonska eran knycklar ihop sin socialism till en "kontroll" och några nya inspektörer eller ifyllnadsblanketter?

Det socialdemokratiska partiet har ansträngt sig att visa en obörd uppsyn över det ståtliga valresultatet. De ledande har givit sken av att ha väntat smällen. Det socialdemokratiska fysionomispelet kan

dock icke rubba det faktum att partiets paroller i valrörelsen knappast varit av en sådan aktuell, måttligt tillskuren och realiserbar art, som anstår det parti vilket väntar att omedelbart överta regeringsmakten och ansvaret.

Snarare synes valprogrammet tilläxat för en fjärrare tid, som ingen kunnat närmare utmäta och till vilken de rundliga löftena hunnit glömmas. Hur skall man eljest kunna förklara att partiet tillrätt en obegränsat generös arbetslöshetspolitik trots den statsfinansiella nöden, krävt ett omedelbart knäslättande av arbetslöshetsförsäkringen mitt uppe i den kris, för vilken detta sociala inskridande skulle bli utan varje effekt, vänt sig med skärpa mot de agrara regleringarna, vilka det i regeringsställning måhända måste svälja med hull och hår, bekämpat varje slag av aktiv handelspolitik och importskydd för att sedan efter valet ifrågasätta en så drastisk protektionistisk åtgärd som importmonopol?

I viss mån står nog socialdemokraterna hösten 1932 i samma belägenhet som högern hösten 1928. Valframgången och regeringsuppgiften har kommit över dem oförberett. Högern hade drivit sin valrörelse negativt, i antisocialismens och antibolsjevismens tecken och måste plötsligt tillreda ett positivt aktionsprogram. Socialdemokraterna hade i år uppenbarligen inrättat sig för en fortsatt behaglig opposition och kunde därför strö omkring sig Bragelöften och väcka till livs utopistiska förhoppningar ute i massorna. När högern 1928 trädde till "makten" måste den veckla ut sina dukar, vilka under valstriden delvis legat i förråd; socialdemokraterna åter måste i år veckla ihop de dukar som de brett ut och låtit fladdra för vinden, och utbyta dem mot de mindre storordiga och färggranna, som återspeglas i regeringsförklaringen.

Ansvarets politik har dock den ovärderliga nyttan att den återför partierna till den verklighet som de under valrörelsen ofta lämnar långt bakom sig. Ministären Hansson får sig nu förelagd uppgiften att dansa på den smala och hala lina som sammanknyter stortaliga löften med en opportunistisk kompromisspolitik. Självfallet kommer dess

gärningar att ge slagsidor både åt höger och vänster samt obarmhär-
tigt blotta den tvetungade och motsägelsefulla halten av den socia-
listiska dagspolitiken. Den kan sprida missmodets förlamning över
de i år kampglada och förtröstansfulla väljarna, den kan ge ökat mod
åt de borgerliga, och den kan framför allt ånyo driva borgerligt tän-
kande samman och fram till valurnorna.

Det kan bli en socialistisk hästkur som låter oss uppleva parallell-
len med den nationella valsegern i England, en pärs för de borgerliga
som den socialistiska politikens gisselslag tvingar till uppvaknande
och stegrad aktivitet. I det proportionella nötnings- och skyttegravs-
kriget kan just härigenom den socialistiska framryckningen ge rum
för nya friska fläktar och återuppväcka väljarnas självständiga kri-
tiska eftertanke. Socialismens genombrott ger de borgerliga chansen
till flankanfall, och det ligger nära till hands att dra analogier från
Winston Churchills kommentarer till riskerna av arméernas genom-
brytningsförsök. De borgerliga har favören att räkna med att det
fjärde socialistiska regeringsexperimentet om än dyrköpt skall bli en
lärdom icke blott för socialdemokratin utan även för väljarna.

Ingenting kan dock vara ansvarslösare än att slå sig till ro i för-
hoppning om att pendeln helt visst nästa gång skall svänga åt höger.
Visserligen är det sörjt för att träden icke skola växa upp i himlen,
men därifrån och till att tro på en naturnödvändig reaktion bland de
socialistiska väljarmassorna är ett stort steg. Möjligheten att de bor-
gerliga nästa valdag med lärdomarna från socialistsegrarna för ögo-
nen övervinner sin bekvämlighet och kräsenhet kan väl medföra en
stegring av de borgerligas röstsiffror, men behöver icke innebära att
de socialistiska väljarna släpper sin tro på fiktioner och fraser.

För att denna tro skall kunna knäckas i roten behövs ett klarse-
ende, positivt och handlingskraftigt uppträdande från de borgerli-
gas sida. Därför fordras också en rimlig ransonering av det sura och
tyckmyckna gräl som i årtal förkvävande tryckt atmosfären. Utan en
sådan självbegränsning av trätsjukan och egenrättfärdigheten under
en brydsam tid förlorar de borgerliga den kreditvärdighet utan vilken

folkflertalets röst svårligen kan skänkas dem.

För svensk inrikespolitik börjar nu ett nytt skede, som kan komma
att ge även de sensationshungriga på den politiska parketten mer än
nog av händelser och spänning. Det är möjligt att den nya regeringen
till en början manövrerar försiktigt och inriktar sig på att vinna det
fåtal frisinnade och liberala röster som behövs för att genomdriva
exempelvis arbetslöshetsförsäkringen.

Dessvärre är det möjligt att detta lyckas. Däremot är det väl föga
sannolikt att borgerlig rösthjälp i tillräcklig omfattning står att upp-
bringa för en uppmjukning av arbetslöshetsdirektiven och för en
betydande utvidgning av den statliga företagsamheten som medel
mot arbetslösheten. Situationen blir då kritisk för ministären. Den
kommunistiska falangen kommer icke att lämna någon möda ospard
för att påminna ministären och dess anhängare i riksdagen om val-
löftena och om de allmänna socialistiska recepten mot kriser och
arbetslöshet. Om icke depressionens grepp om det svenska närings-
livet försvagas under den närmaste tiden blir frestelsen stark för
regeringen att antingen rymma fältet och överlämna åt de borgerliga
att brottas med svårigheterna eller att genom upplösning av andra
kammaren söka vinna en utvidgad fullmakt att driva socialistisk kris-
hjälpspolitik.

Omständigheterna kommer att avgöra vilken väg ministären Hans-
son väljer. Man bör icke förbise att denna ministär innesluter – jämte
åtskilliga representanter för en kompromissberedd ”regeringssocia-
lism” – även sådana som betraktar detta regeringsexperiment som
ett mellanspel som icke får räcka så länge att det medför risken av en
alltför stor avvikelse från den kurs som partiet följt i oppositionsställ-
ning och valagitation.

Rent taktiskt erbjuder ju också ett upplösningssval på en krisfråga
den fördelen ur socialdemokratisk synpunkt att partiet kan, innan
massorna upptäckt den socialistiska löftespolitikens ihållighet, göra
en ny framstöt mot de element inom väljarkåren som börjat komma
under den socialistiska agitationens påverkan.

Möjligheten av en nära förestående ny valstrid måste alltså hållas i sikte. Det kan bli en kraftmätning som skakar det svenska samhället i grunden. Den välorganiserade socialdemokratiska valapparaten kommer att fungera med ännu större intensitet än vid årets val. Ställs mot det socialistiska anfalllet en genom inbördes splittring försvagad borgerlig front är ett nytt nederlag oundvikligt. Det ligger en risk uti att de borgerliga partierna nu fördjupa sig alltför mycket i betraktelser över orsaken till årets dåliga valresultat. Tiden ger inte tillfälle till några längre meditationer över detta i och för sig intressanta ämne. Nog finns det anledning till kritik och självvrannsakan inom alla partier, men man bör akta sig för att låta kritiken förlama den handlingsvilja som nu mer än någonsin krävs.

Vi går hårda tider till mötes. Den politiska idyllen är för alltid förbi; ett återsken av den politiska orosbrand som härjar i flera av Europas stater kastas även över vårt land. Den socialistiska löftespolitikens landvinningar innebär i denna tid av sjudande oro på det ekonomiska området ett så allvarligt hot mot samhället att det måste uppkalla ett samlat och energiskt motstånd från de borgerliga partier som hittills mest tvistat om sina politiska ägogränser i stället för att möta den gemensamme motståndaren.

Är det alltför förmätet att våga hoppas att den svenska borgerligheten och de partier som för dess talan nu sent omsider vaknar till insikt om lägets allvar? Det är sannerligen hög tid att den sorglösa likgiltigheten får vika för en känsla av förpliktande ansvar för de nationella och medborgerliga värden som hotas av ett socialistiskt klassvälde:s följder.

(1932:6)

DET VILL SVENSK TIDSKRIFT

ELIS HÅSTAD (1936)

När Svensk Tidskrift med detta häfte återigen börjar utkomma – utgiven av undertecknad och en redaktionskommitté bestående av kyrkoherden docent John Cullberg, överstelöjtnant Gustaf Petri, direktören jur kand Karl Wistrand, samt som representanter för Göteborg, Lund och Uppsala professor Georg Andrén, docent Edvard Thermanius och docent Gunnar Heckscher – vill den nya ledningen låta sig angeläget vara att fortsätta i den gamla tidskriftens anda och vidmakthålla dess traditioner. Den nya ledningen stöds också i sitt företag av flertalet ur kretsen kring 1911 års tidskrift.

Svensk Tidskrifts växlande öden genom tiderna vittnar om svårigheterna för en fri tidskrift. Konkurrensen från dagspressen och andra publikationer har alltid gjort det vanskligt att en längre tid kunna upprätthålla en tidskrift, såvida icke andra ständiga inkomstkällor stått denna till buds än prenumerations- och annonsavgifter. Den tekniskt och redaktionellt storartade utvecklingen inom svensk tidningspress gör i våra dagar en tidskrifts tillvaro än mer utsatt och riskfull. Människorna ha blivit vana att få de varandra oavbrutet avlösande dagshändelserna varmt serverade, aptitligt tillredda, helst sensationellt garnerade.

Tidningarna har icke haft annat val än att följa tidens hastiga rytm. På grund av sitt omfång kan de också omspanna hart när alla områden och till synes göra en periodisk tidskrift med dess begränsade räckvidd överflödig. Men just detta hetstempo ger kanske numera i högre grad än förr en större uppgift åt en tidskrift, icke i konkurrens med men vid sidan av dagspressen. Det dagliga värvets jäkt kan göra en tidskrift med dess översikter och återblickar för många till den lämpligaste vägledaren i händelseutvecklingen. Genom politiska artiklar eller kulturpolitiska uppsatser kan den återspegla vad som

djupare rör sig i tiden. En tidskrift måste alltså vara ett lämpligt forum för den oavslutliga problemdiskussion, utan vilken samhällslivet skulle stagnera. Vår skälvanande oroliga tid med alla dess omvärderingar måste mer än någonsin ge den stoff till betraktelser och därmed en mission att fylla.

Svensk Tidskrift skall under sin nya ledning i enlighet med den gamla traditionen vara ett politiskt och kulturellt organ. I mån av utrymme och efter måttet av sin förmåga skall den söka att belysa företeelser och tendenser inom svenskt samhälls- och kulturliv, liksom att orientera i de viktigaste tilldragelserna och strömningarna utomlands. Den vill bland sina medarbetare sammanknyta äldre och yngre för att i en brytningstid för- medla kontinuiteten mellan olika generationer.

Svensk Tidskrift står på en i bästa mening konservativ grund. Den vill bevara det egenartade och äkta i vår kultur och hos våra institutioner utan att därför stå det goda i tidsutvecklingen emot. Den skall icke bli någon partiskrift utan stå fri och oavhängig. Dess spalter skall utan avseende på åsiktsnyanser öppnas för alla som syftar till likartade mål. Den skall inom ramen för sin åskådning ge utrymme åt en principernas debatt men också sträva efter att ta ståndpunkt och ge signaler.

Svensk Tidskrift uppbärs av en nationell åskådning. Den skall ej förtröttnas i att verka för ett försvar som skänker landet trygghet och dess invånare tillförsikt. Den vill ställa försvarsfrågan över partistriderna. Den vill söka höja försvarsviljan hos vårt folk och göra försvaret till en hela folkets sak. Den vill arbeta för att stärka vårt lands försvarspolitiska läge genom en målmedveten utrikespolitik och därför särskilt följa nordiska frågor och Östersjöns problem. Den vill stödja folkförbundets strävanden, så långt de är förenliga med en kulturstats moraliska plikt att medverka i arbetet för uppbyggandet av en mellanfolklig rättsordning.

Svensk Tidskrift vill värna vår kristna kultur. Den skall under vår tids andliga kris bli ett språkrör för kyrkans strävanden. Den vill slå

vakt om nutidens starkt hotade familjevärden. Den vill gentemot tendenserna till upplösning och förslappning hävda personlig ansvars- och plikt-känsla. Den vill ägna uppmärksamhet åt ungdomens fostran och särskilt den lärda bildningens intressen. Den vill göra front mot kulturradikalism och andlig bolsjevism.

Svensk Tidskrift vill verka för att upprätthålla vår folkliga självstyrelse. Den vill icke företräda en sådan borgerlighet som ringaktar styrkan av alla samhällsgruppers delaktighet i ansvaret. Den vill både kritiskt och positivt följa författnings- och förvaltningsproblemen samt arbeta för att stärka garantierna mot folkstyrelsens svagheter och missförhållanden. Den vill öva kritik mot osunda företeelser i samhällslivet, inskräpa medborgarnas förpliktelser mot gemensamt väl och statsmaktens auktoritet samt eftersträva en högre samhälls-moral.

Svensk Tidskrift vill stödja ett fritt näringsliv för att vinna ett starkt näringsliv. Den vill ägna intresse åt industrins, jordbrukets och handelns spörsmål och uppta till debatt deras livsvillkor. Den vill understryka det obetingade sambandet mellan ekonomi och socialpolitik och ser i höjandet av näringarnas välbefinnande det yppersta av sociala hjälpmedel. Den vill dryfta socialpolitiska frågor, besjälad av intresse att skänka strävsamma människor ökad trygghet i en osäker tillvaro.

Svensk Tidskrifts nya ledning anger härmed vad den vill. Det återstår att visa vad den kan. Den överskattar ej sin kraft men ryggar på andra sidan ej för svårigheterna. Den går till sin uppgift i känslan av att det är en bjudande medborgarplikt i en demokrati att vädja till opinionen.

(1936:1)

JUDEPOGROMERNA I TYSKLAND

LEDARE (1938)

*Här är vår vapenlösa trygghet än,
Vår lag, vår stora skatt i lust, i nöd;
I den, sen sekler ren, det stadgat stått,
Att, bryter en, all skuld är endast hans,
Att mannen böter ej för hustruns brott,
ej hustrun för sin mans.*

Dessa ord av Runeberg, lagda i landshövding Wibelius mun, rann osökt i minnet, när den nationalsocialistiska regimen tog den judiska flyktingen Grynszpans hämndemord på tyska legationen i Paris till förevändning för veritabla judepogromer och nya exempellöst hårda undantagslagar för judarna.

Med metoder, med vilka ej ens häxprocesserna kunna jämföras, ha till brottet oskyldiga ålagts en "Sühneleistung", vari ingår generell kapitalkonfiskation, skyldighet för judiska innehavare av näringsföretag, affärer, hantverk och dylikt att realisera dessa och därmed deras "Ausschaltung" ur tyskt näringsliv, förbud för judar att besöka ariska teatrar, biografer och dylikt, förbud för judisk ungdom att studera vid tyska universitet eller gå i tyska skolor, förbud för judar att ta försäkringar, plikt för judarna att själva iståndsätta sina affärer efter fönsterkrossningarna, i vissa fall tvång för judar att dagligen anmäla sig för polisen o s v.

Även om ghetto-systemets införande icke proklamerats – snarast synes nazistledningen officiellt ha tagit avstånd från denna tanke – måste de statliga åtgärderna antingen påskynda uppkomsten av ghetton eller driva judarna, mer eller mindre utblottade, över gränserna.

Alltsedan Österrike ockuperats och Wiens judar blivit offer för ett

våld, varom särskilt Knickerbockers reseskildringar, överdrivna eller inte, givit världen en tillräckligt skrämmande föreställning, synes judarna ha blivit nästan fågelfria, med undantag för dem som förpassats till koncentrationsläger.

Av alla vederhäftiga skildringar att döma, exempelvis Times och professor Åke Holmbäcks i Dagens Nyheter, måste det anses uteslutet att pogromerna varit en frukt av folkets spontana reaktion mot Grynspans dåd. Det är helt enkelt icke tänkbart att världens främsta polismakt behövt stå hjälplös, när synagogorna stacks i brand eller attentaten mot de judiska butikerna iscensattes. Allra minst kan Goebbels ha behövt 15 timmar på sig att "avblåsa" pogromerna. Tvärtom var en statlig antisemitisk eruption väntad; resande från Tyskland hade redan före mordet i Paris vetat berätta att något "låg i luften".

Tillvägagångssättet rimmar också med den taktik som den nationalsocialistiska regimen både inrikespolitiskt och utrikespolitiskt med förkärlek brukat proba: man bearbetar avbidande opinionen i förväg, man pressar anspråken i höjden, och slutligen har man med någon yttre händelse som förevändning plötsligt och hårt slagit till. På detta sätt synes även den sista aktionen mot judarna enligt alla indicier vara ett led i det av diktaturerna med sådant mästerskap drivna växelspelet mellan propaganda och opinion, händelser och reaktion häremot.

Om syftet med aktionen kan man endast uppställa hypoteser. En är den officiella: att regimen verkligen menar att genom knäsatande av den otroliga straffrättsliga principen en för alla och alla för en kunna bland judarna utanför Tyskland injaga sådan medkänsla med judarna inom Tyskland att de förra av fruktan för nya repressalier mot sina rasfränder skall avhålla sig från kampanj mot Tyskland.

En annan hypotes är mera sannolik: att Tyskland på grund av sina militära ansträngningar, icke minst i samband med den tjeckoslovakiska affären, är i skriande behov av pengar. En tredje hypotes – ej heller osannolik – är att Tyskland skulle känna sig av München-över-

enskommelsen hindrat från att hämningslöst fullfölja sin penetration i öst- och sydosteuropa, varför det genom en drastisk åtgärd velat åstadkomma en rubbning av "vänskapen" med England för att på så sätt erhålla fria händer för sin expansion.

En fjärde hypotes vore att Tyskland ville begagna judefrågan som ett tillhygge i den propagandistiska striden om kolonier, i den meningen nämligen att den nationalsocialistiska regimen skulle vilja visa upp för all världen att avsaknaden av kolonier dit judarna kunde föras skulle tvinga tyskarna till våldsamma inskridanden hemma för judefrågans "lösning". Denna hypotes måste nog avskrivas, sedan Tyskland uppenbarligen sagt blankt nej till projektet på Evian-kongressen att låta judarna få slå sig ned i landets förutvarande kolonialområde i Tanganjika; efter vad man nu förstår kunde projektets realiserande möjligen skapa en lösning av den tyska koloniseringsfrågan men absolut ingen lösning av tyskarnas kolonifråga.

Det har löpt många rykten på sistone angående de inre förhållandena i Tyskland i sammanhang med våldsdåden mot judarna. Ett synes säkert: att det råder en motsättning mellan Göring, trots att denne satt eller måst sätta sitt namn under konfiskationsdekreten, och Goebbels, varvid den förre skulle representera återhållsamheten, medan Goebbels ännu så länge åtnjuter den i rasfrågor fanatiska Hitlers öra; härpå tyder bland annat att rikskanslern alltjämt enligt tidningarna upprätthåller förbindelser med den nästan sadistiske överantisemiten Streicher.

Det finns kanske skäl att fästa större avseende än hittills vid motsättningen Göring-Goebbels i tysk dagspolitik; varken från Tredje riket eller andra revolutionsländer är urladdningar av personliga och ideologiska motsättningar någonting obekant. Både den omvittnade bristen på entusiasm hos tyska folket för ett krig mot Tjeckoslovakien, när krigets tilltänkta vinster ändå kunde inhöstas på fredlig väg, och den av allt att döma stora kallsinnigheten bland de breda lagren mot de sista judeförföljelserna antyder att det finns gränser även för en statlig propagandas förmåga att göra massorna blint troende.

Den framgång för sina in- och utrikespolitiska mål som Tyskland hittills i accelererat tempo vunnit, synes ha förlätt diktaturregimen att spanna bågen för högt. Det måste vara otänkbart, att aktionen mot judarna stärkt den inre fronten, vare sig det gäller sammanhållningen bland souscheferna eller det gäller vidmakthållandet av folkets okritiska förtröstan på ledningens rättrådighet.

Än mer har aktionen uppväckt ett världssamvete, som trots allt ännu är en icke negligeabel faktor, och framkallat en indignerad opinion i de mest skilda länder. USA:s många energiska protester är härvid icke minst uppseendeväckande fastän amerikanernas behandling av negrerna minskar kraften i deras moraliska harmsenhet. Än betydelsefullare både för Tyskland och Europas fred kan bli att den antisemitiska aktionens våldsamhet ger den chamberlainska utjämningspolitikens motståndare i England en ökad chans till seger i det förestående underhusvalet.

Så mycket svårförklarigare ter det sig att våldspolitiken mot judarna igångsatts i det ögonblick då Tyskland och dess föhrer tillvunnit sig en exceptionell prestige även bland människor främmande för nazismens våldsåskådning, t o m bland dess hätskaste motståndare världen runt; öppet eller fördolt ha allt flera måst med en viss sympati se hur Tredje riket förmått samla den till bristningsgränsen splittrade nationen i en otrolig kraftutveckling och bland annat avarbetat massarbetslösheten, brutit sig ur Versailles-diktatets förödmjukelser, samt utan krig löst de tyska nationalitetsproblemen i Österrike och Tjeckoslovakien.

Med ett slag har nazistregimen genom sin rättslösa repressalpolitik mot en värnlös folkminoritet förverkat det mesta i denna underström av sympatier.

Svensk Tidskrift har, sin germanska kulturtradition likmätigt och trots svalget mellan nazismens nya läror och vår egen åskådning, städse eftersträvat att objektivt bedöma det nya Tysklands insatser på gott och ont; vi har ej tvekat att ibland framhålla att även en folkstyrelse kan ha viktiga lärdomar att hämta därifrån.

Men vår tidskrift har även en annan tradition – hävdandet av rätts-

statens idé, både mot yttre våld och mot partipolitisk övermakt. Vi skulle svika denna senare tradition om vi icke förenade vår röst med alla dem som ryser inför det nu passerade. Vi vill ej uttala oss om huruvida det varit möjligt att assimilera Tysklands judar; det bör blott erinras om att antisemitismen har gamla anor och djupa rötter i Tyskland, och det kan hända att professor Böök har rätt i sitt påstående att tyskar och judar ej synas kunna sammanbo. Men det är ingen lösning att pressa ut det främmande folket i förtvivlan över gränserna, därmed spridande judefrågan – såsom de ideliga rapporterna från Tysklands grannländer visar – i koncentriska cirklar till andra länder.

Det är upprörande att det i tjugonde århundradet skall behöva finnas människor – onda eller goda, av vad ras de vara månde – som ställs utanför lag och rätt, berövas näringsfång och ägodelar, kastas i koncentrationsläger eller jagas i skogarna – ja, som ej ens genom mull- vadsgångar kunna komma ut ur landet.

På vidstående sida kan man i "Der Stürmer" för en av de senaste veckorna se antisemitismen i sin mest förråde form; en hel ras stämplas som kriminell, och tidningen aktar ej ens för rov att dra in de minsta barnen – "den uppväxande förbrytargenerationen" – i hetsagitationen.

Det kan ej tänkas en civilisation förtjänt av detta namn, om elementära rättsgrundsatser, uppbyggda under seklers möda och utgörande ovillkorliga beståndsdelar i en västerländsk kultur, trampas i stoftet.

Det som nu skett, mitt i Europas hjärta, är ett återfall i barbarisk atavism, värre än utrotningen av hugenotterna, därför att den västerländska kulturen ej bort trehundra år ha påbyggts förgäves. Det skedda är också typiskt för det avkristnade officiella Tyskland, det brutalaste förnekande av de kristna humanitetsidealen. Det öppnar på vid gavel dörren till en helt annan värld än den gamla germanska rättstankens – den rättsstat, vilken Heinrich von Kleist tecknat i sin odödliga novell om Michael Kohlhaas, hästhandlaren i reformatio-

nens Tyskland, vilken väl fick bestiga schavotten som upprorsman men minuterna före avrättningen också gavs rätt och upprättelse i processen mot junkern.

(1938:9)

HÖGERN OCH FOLKPARTIET

LEDARE (1960)

Svensk Tidskrifts förslag om en nära samverkan mellan högern och folkpartiet, på längre sikt möjligen en partifusion, har föranlett en livlig pressdebatt. Snart sagt alla landets tidningar har yttrat sig – en eller flera gånger.

Detta visar åtminstone att frågan om relationerna mellan högern och folkpartiet framstår som en av de mest väsentliga i dagens svenska politik – och vad den borgerliga pressen beträffar kanske också att man där är medveten om att den nuvarande splittringen på borgerlig sida ses med djup olust av dessa partiets väljare.

Som väntat var har reaktionerna utfallit högst olika i olika politiska läger och i olika tidningar inom dessa läger. På socialdemokratiskt håll har man i regel antingen uttryckt sin glädje över förmodade vinstchanser – folkpartiets yttersta vänsterflygel skulle gå över till socialdemokraterna – eller med illa dold förargelse försökt underhålla splittringen bland motståndarna.

Reaktionen i högerpressen kan beskrivas som försiktigt positiv och avvaktande. Ett undantag utgör partipublikationen Medborgaren, som ansett tanken på en partifusion så verklighetsfrämmande att den avstått från en mera saklig diskussion av frågan. En så avvisande inställning intages dessbättre inte av det stora flertalet folkpartiorgan. Bland dem kan man finna ståndpunktstaganden, som sträcker sig från ett påtagligt intresse för uppslaget – Vestmanlands Läns Tidning – till en starkt negativ reaktion – Dagens Nyheter.

Vissa liberala tidningar – bland dem Expressen – har bedömt möjligheterna till en närmare samverkan mellan högern och folkpartiet väsentligen med vissa aktuella skiljaktigheter i vad angår rekommenderade statsfinansiella besparingsmetoder för ögonen. Under hänvisning till högerlinjen beträffande barnbidragen, vilken uppfat-

tas som ett typexempel, gör sålunda Expressen gällande att "det finns en klar skiljelinje mellan konservatism och frisinne just när det gäller socialpolitiken". Tidningen påstår till och med att "de senare åren av herrar Hjalmarsons och Svärds regemente har inneburit en påtaglig återgång i fråga om socialpolitiken till det gamla högerpartiet på 1920- och 1930-talen".

Det är just detta slags polemik vi i denna tidskrift syftat på då vi talade om traditionella vrångbilder. Högerpartiet har ju sedan början av 1940-talet förändrats på ett avgörande sätt. Det stora flertalet av partiets medlemmar, i betydande omfattning representerande andra väljarskikt än förr, har en socialpolitisk och socialreformistisk grundsyn som icke väsentligt torde skilja sig från den som folkpartiet numera företräder. Vill man inte acceptera en fortsatt glidning in i ett permanent högskattesamhälle, med de högst konkreta frihetsförluster för den stora massan inkomsttagare, med den deklassering av medborgarna till funktionärsbehärskade objekt, som detta för med sig, måste emellertid den orimliga takten i det allmännas utgiftsexpansion hejdas. I sista hand är det fråga om medborgerliga frihetsvärden, som lika starkt behjärtas av konservativa och liberala.

Vi har numera resurser att lösa de sociala trygghetsproblemen på ett fullgott sätt. Frågan är på längre sikt sett; skall de lösas så att det för flertalet människor framstår som obehövt och meningslöst att personligen välja former för den personliga trygghetens skydd, att skaffa sig de personliga kunskaper – ekonomiska och andra – som krävs för att ta ett personligt ansvar? Vad blir det kvar av förutsättningarna för folkstyret om samhällsinstitutionerna blir sådana att människorna steg för steg tvingas eller lockas till passivt acceptering av det funktionärsstyrda välfärdsmaskineriets tilldelningar?

Det är oron för det permanenta högskattesamhällets återverkningar på människorna som har drivit högerpartiet till dess radikala besparingspolitik samt medfört att det – icke utan inre spänningar – föreslagit vissa som "impopulära" ansedda åtgärder, dock under klar deklaration att partiet är öppet för diskussion med de andra bor-

gerliga partierna om enskildheterna i ett besparings-program, som leder till en nödvändig sanering av statsfinanserna och ett successivt minskat skattetryck.

Expressen betygar att till skillnad från högern "inom folkpartiet och inte minst inom den del av partiet som brukar betecknas som den frisinnade riktningen finns däremot ett oförminskat starkt och levande socialt patos". Det låter som om vi fortfarande stod inför uppgiften att förhjälpa stora skaror av fattiga och sjuka till en människovärdig levnadsstandard. *Men det är ju inte alls fråga om den uppgiften i dag och i framtiden.*

Alltjämt behövs det hjälp till nödlidande minoriteter som försumats. Men efter den enorma standardförbättring och den ekonomiska utjämning, som skett under de senaste generationerna, står vi nu inför uppgiften att hindra att det materiella förkväver det mänskliga, det kollektiva det personliga, i kampen om fördelningen av överflödet. Onekligen är det ett av de mera ironiska inslagen i dagens situation att vissa radikala liberaler blivit konservativa i den negativa meningen att de så starkt låter sina reaktioner präglas av det förgångnas problematik.

Herbert Tingsten hedrade Svensk Tidskrift med att ägna sin sista ledare som chefredaktör i Dagens Nyheter åt våra synpunkter på möjligheterna till en intimare samverkan mellan högern och folkpartiet. När Svensk Tidskrift som skäl för tanken på en partifusion påpekat den ideologiska utjämningen mellan högern och folkpartiet – vilken vi *sammanfattat* i de med avsikt slagordsmässiga satserna att konservatismen blivit liberal och liberalismen konservativ – säger herr Tingsten att detta är gamla banaliteter och att dessa *allmänna satsar med fog kunde ha nedskrivits när som helst under de senaste 40 åren*. Det skulle vara intressant att se herr Tingsten från den utgångspunkten förklara varför de partier som representerar konservatism respektive liberalismen i vårt land inte för länge sedan slagits samman. Det väsentliga är i ingen händelse i vilka termer man uttrycker den ideologiska attitydförskjutning som under senare år ägt rum inom höger och folkparti, och som lett till en gemensam grund-

syn, utan detta faktum i och för sig.

Herr Tingsten anstränger sig vidare bevisa att de båda borgerliga partierna närmat sig socialistiska ståndpunkter och socialdemokraterna å sin sida liberala och konservativa. Han ber sedan att få slippa ideologiska argument för samverkan och sammanslagning av vissa partier – de skulle enligt hans mening bevisa för mycket, nämligen att alla partier skulle samverka och småningom sammanslås.

Nu bestrider ju ingen att – glädjande nog – en ideologisk utjämnings ägt rum mellan alla våra demokratiska partier. Därför vore det mycket värdefullt om vi fick en terminologi för den politiska debatten, som hjälpte oss att urskilja de olika principståndpunkter, vilka företräds av de borgerliga partierna respektive socialdemokratin. Så länge vi inte har det – och herr Tingsten har hittills inte hjälpt till på den punkten – lär vi vara tvungna att nyttja den terminologi som finns och som människorna förstår.

Att grundläggande skillnader fortfarande finns lär nämligen i varje fall ingen som varit engagerad i praktisk politisk verksamhet vilja förneka. De märks ju inte så mycket i kommunalpolitiken som mest rör praktiska administrativa frågor, men i centrala rikspolitiska frågor, där lösningarna får verkningar för lång tid framåt, kan man iakttaga hur partierna arrangerar sig i positioner på ett sätt som påminner om rörelserna hos järnfilspån i ett magnetfält. Socialdemokraterna väljer lösningar i etatistisk och funktionärskollektivistisk riktning – medan den borgerliga sidan går på motsatt linje. Om detta inte beror på verkningarna av den socialistiska respektive liberala idétraditionen – hur skall dessa reaktioner då förklaras?

Avgörande för herr Tingsten är emellertid att en partifusion skulle motverka hans favoritprojekt – den permanenta samlingsregeringen. Han tror nämligen att det är motsättningarna mellan de borgerliga partierna och socialdemokratin som förhindrar en sådan regering. "Avsikten måste vara att ett sådant parti (eller en sådan intim allians) med alldeles särskild energi skulle bekämpa socialdemokratin, alltså söka vidga i stället för begränsa de politiska motsättningarna", säger han.

Det avgörande hindret för en sådan regering är emellertid ingalunda partimotsättningarna utan det förhållandet att de ledande i den institutionaliserade makt-apparat, som socialdemokratiska arbetarpartiet och LO tillsammans utgör, inte vill dela med sig av makten förrän de är tvungna. Varför skulle de förresten göra det? De anser – i god tro – att de styr samhället bättre än alla andra. De bevakar för dem själva utomordentligt viktiga "vested interests" – individuella och kollektiva. Det lär inte finnas många – om ens några – historiska exempel på att dylika makthavare givit upp en del av sin bevakningsposition förrän de finner att samverkan skulle löna sig mer än strid.

Förutsättningen för en samlingsregering av mera permanent varaktighet (om en sådan nu är önskvärd, vilket här inte skall diskuteras) är alltså för det första att socialdemokratin tillfogas ett avgörande valnederlag. Men det torde också fordras att ett med socialdemokratin något så när likvärdigt politiskt maktcentrum kommer till stånd på borgerlig sida. Om socialdemokraterna ställs inför utsikten att för överskådlig tid hamna i vanmäktig opposition kan det hända att de blir förhandlingsvilliga.

Vare sig man eftersträvar en borgerlig regim eller en samlingsregering skulle därför enligt vår uppfattning en sammanslagning av högern och folkpartiet vara gynnsam. Att den, som herr Tingsten påstår, skulle leda till förstärkning av socialdemokratins regeringsmonopol genom att en del av folkpartiets väljare gick till vänster i stället för höger är föga troligt. Till skillnad från herr Tingsten har vi angivit skälen till våra förmodanden på den punkten. I sista hand avgörs detta emellertid genom den politik det nya liberalkonservativa partiet förde.

Slutligen må det vara tillåtet att protestera mot herr Tingstens insinuation att Svensk Tidskrifts förslag om samverkan skulle ha tillkommit av taktiska motiv – därför att högern eller vissa delar av högern vill "presentera sig som den borgerliga samlingens förkämpe och därmed locka över ännu en del folkpartister i gränstrakterna mellan de båda partierna". Dylika ogrundade och obefogade insinuationer är ett exempel på hur en publicist alldeles i onödan kan bidra till att förgifta förhållandet mellan partier, som dock – hurudana än formerna

blir – måste samverka för att kunna realisera de program de lagt fram för sina väljare.

Svensk Tidskrift har endast velat ta ett initiativ till debatt i en fråga som ligger oss om hjärtat.

Vi är glada över att initiativet har lett till resultat – att debatten har kommit i gång. Vi hoppas att den kommer att gå vidare – vi tror nämligen att vi har givit uttryck åt tankegångar som är allmänt utbredda bland de människor, vilka med sina röster stödjer högern eller folkpartiet, men vars åsikter inte så lätt kan göra sig gällande under partiernas kamp för tillvaron.

(1960:1)

NAMN ATT MINNAS: GÖSTA BOHMAN

GUNNAR UNGER (1960)

Som representant i den nya försvarsutredningen har högern – vid sidan av partiets andre vice ordförande Gunnar Heckscher – satt in Gösta Bohman.

Det är ett signifikativt val. Det visar att Bohman, trots att han endast sedan 1958 tillhör andra kammaren, av högerledningen betraktas som en framtidsman i riksdagsarbetet. Han har redan kommit att tillhöra partiets inre krets och man är tydligen besluten att satsa på honom i de stora politiska sammanhangen.

Som specialist på ekonomiska frågor har han hittills framför allt företrätt en allmän företagarinställning i riksdagen. Nu vill partiledningen bredda hans politiska register genom att låta honom lägga sig ombord med försvarsfrågan; en uppgift för vilken han även såtillvida är lämpad som han är en framstående pistolskytt, reservkapten på A 1 och har varit aktiv i olika reservofficerssammanslutningar.

I denna tid, då hela försvarsorganisationen ligger i stöpsleven och kraven på rationalisering av krigsmakten, inte minst ur ekonomisk synpunkt, stiger i takt med den dyrbara vapentechnikens utveckling, är det synnerligen önskvärt för högern att skaffa sig en expert på området som på en gång är varmt försvarsintresserad och väl ekonomiskt skolad. Inte att undra på, alltså, att man placerat Gösta Bohman i den politiska försvarshögskola som den nya utredningen, liksom så många av sina föregångare, i själva verket är.

Gösta Bohman är född stockholmare, tog studenten i Stockholm 1930 och jur kand vid Stockholms högskola 1936. Efter tingstjänstgöring vid Södra Roslags domsaga blev han år 1939 ombudsman vid Stockholms Byggmästareförening, varifrån han tre år senare övergick till Stockholms Handelskammare, vars vice verkställande direktör han är sedan 1948.

Politiskt var Gösta Bohman ett helt oskrivet blad ända tills han – enligt uppgift som protegé till den mångenstädes närvarande Yngve Larsson – kom in i Stockholms stads fastighetsnämnd vid mitten på 1940-talet. Inom nämnden har han med stor klarhet och konsekvens företrätt vad man kanske skulle kunna kalla en näringslivets ideologi på detta område. Det stod snart ganska klart att de remissvar Stockholms Handelskammare har att avge i frågor rörande Stockholms stad, och de är många, får sin prägel av Bohmans logiskt genomtänkta och skarpt formulerade uppfattning. Denna uppfattning har efterhand kommit att betyda mer och mer för utformningen av den politik på fastighetsområdet, som tillämpats av högerns stadsfullmäktigegrupp.

Det var på den vägen Gösta Bohman, som dittills aldrig varit aktivt politiskt verksam utan blott och bart framträtt i sin egenskap av expert, kom att bli nominerad som högerkandidat till riksdagen. Som nykomling i andra kammaren anlade han, liksom de flesta andra intellektuella, vilka abrupt konfronteras med Sveriges riksdag, en viss vonobenattityd. Den försvann emellertid snart nog och han har under sin korta riksdagstid lyckats bli mycket väl införstådd med kammaren.

Den framgång högern nyligen hade i bankoutsnittet, när regeringen frångick sin ståndpunkt i valutapolitiken, var i hög grad Bohmans förtjänst. Även bland motståndarna, inte minst socialdemokraterna, uppskattas han som en duktig och arbetsam karl; korrekt, saklig och vederhäftig.

Som en extra poäng noteras att han, trots att han i förstone verkar en smula kylig kan ge prov på ett särdeles temperament när han väl blir invecklad i en debatt som intresserar honom och då inte väjer för hårda om än hövliga formuleringar.

Överhuvudtaget bedöms Bohman som en farlig och skarpsinnig debattör. Hans viljestyrka gör honom utomordentligt svår att rubba, när han väl intagit en ståndpunkt, vilket i förening med den låt vara polerade kantigheten i hans väsen gör honom till något av ett bekym-

mer för mera taktiska partivänner. Man hör ibland klagomål över hans brist på smidighet. Denna brist är emellertid bara baksidan av hans styrka: han är en sällsynt renhårig, rakryggad och pålitlig personlighet och man behöver inte vara någon intim kännare av svensk riksdagspolitik för att tycka att vi snarare har för få än för många folkvalda av hans läggning.

Gösta Bohman är något av en patriciertyp, med en engelsk gentlemen ideal både i fråga om livsåskådning och livsföring. Hans böjelse för det lätt grandseigneurala utesluter emellertid inte intellektuell livaktighet. Till yttermera visso är han gift med en intagande blåstrumpa – välkänd för alla statsvetare – fil kand Gunnel Mossberg på riksdagsbiblioteket, som lär fördriva lediga stunder med att översätta de svenska grundlagarna till fransyska!

Gemensamma ferier tillbringar den skärgårdsbitna familjen på Sundskär norr om Vidinge, där så gott som varje weekend de andäktigt lyssnande barnen vid fotogenlampans milda sken kan få höra mor kommentera riksdagsordningen på franska och far måhända ordningen i riksdagen på ren svenska.

(1960: 4)

SVERIGE INFÖR EUROPA

GUNNAR HECKSCHER (1963)

Ännu vid tiden för andra världskriget var den vanliga inställningen till utrikespolitiska frågor i Sverige hos den stora allmänheten närmast isolationistisk. Man betraktade det som en lycka att leva i ett land som var så litet och så avlägset att det inte behövde föra någon utrikespolitik. Man räknade med att den traditionella svenska neutraliteten skulle vara tillräcklig för att vi skulle få leva i fred och slippa blanda oss i besvärliga, ofta omoraliska internationella intriger. Och dessutom hade man en allmänt skeptisk och negativ inställning till utlänningar, som förmodades vara mera fördomsfria, om också kanske listigare än svenskarna.

Under tiden efter 1945 har den inställningen undergått en stark förändring, särskilt hos ungdomen. Det svenska folket har blivit mera utåtriktat, mera medvetet om att händelserna i världen berör också oss. Det har många olika orsaker. En av dem är att Sverige blivit ett exportland, vars ekonomi till utomordentligt stor del beror av ekonomiska förbindelser med andra länder. En annan är det växande kulturutbyte, där de moderna kommunikationsmedlen, icke minst televisionen, spelar en betydande roll. Och viktigt är slutligen också det rent personliga utbytet mellan länderna. Svenskarna reser mer än de någonsin gjort, och medan det för fyrtio år sedan var ett undantag att träffa någon som varit utomlands är det nu åtminstone i de yngre generationerna snart sagt svårt att finna någon som inte varit det. Med flyg, buss, bil och motorcykel, eller helt enkelt ”på tummen”, reser svenska folket ut i Europa. Utländska turister besöker också Sverige i mycket stor utsträckning. Hela den xenofobi som förut var så vanlig är på god väg att försvinna.

Det är nu knappast längre fråga om tvekan mellan isolering och

utlandskontakter, utan snarast om hur långt ut i världen kontakterna skall sträcka sig. En och annan söker sig till den motsatta ytterligheten och koncentrerar sitt intresse på avlägset liggande länder och på folk inom andra kulturkretsar. Men detta måste ändå förbli undantag. I stort sett är det kontakterna med de fria folken i Europa, som spelar någon roll för oss, och därför kan man i dag på ett helt annat sätt än bara för tjugofem år sedan tala om att ett Europamedvetande åtminstone håller på att växa fram hos den svenska allmänheten.

Betyder detta bara att vi passivt, abstrakt godtar grundsatsen om vårt folks nära anknytning till andra folk i Europa, eller har det en mera positiv, praktisk innebörd? Naturligtvis finns det här som eljest åtskilligt av lojhet – vilket folk skulle kunna svära sig fritt därifrån? – men man kan ändå räkna med att det inte kommer att stanna där. Svensken börjar bli medveten om att de nya, vidare kontaktmöjligheterna ställer krav också på oss. Svenskens nationella stolthet (som verkligen existerar!) kräver ett positivt svenskt bidrag till Europa på olika områden: kulturellt, ekonomiskt och politiskt.

Enklast är det att förklara innebörden på det *kulturella* området. I ovanligt hög grad har den svenska kulturutvecklingen under ett halvt årtusende präglats av inflytanden utifrån. På 1500- och 1600-talen kom de särskilt från Tyskland och betingades till stor del av samhörighetskänslan mellan protestantiska länder, som kämpade för sin religiösa frihet. Under 1700-talet, när den kampen redan var vunnen, var de franska inflytandena i Sverige så dominerande, att exempelvis den svenske konungen Gustaf III skrev sitt namn på franskt sätt och ofta uttryckte sig bättre på franska än på svenska.

Under samma period var också den svenska litteraturen, konsten och teatern helt präglade av franska förebilder. Början av 1800-talet förde med sig nya tyska inflytanden, som mot århundradets slut och under 1900-talet lämnade plats för en allt starkare anknytning till den anglosachsiska kulturkretsen.

Modernt svenskt språk och modern svensk kultur bevarar spår av alla dessa växlande inflytelser. Vår kultur är i hög grad eklektisk, och

det är därför i vårt land lättare än på många håll att sammanknyta det nationella kulturlivet med andra europeiska inslag, som redan tidigare på olika sätt satt sin prägel på vår tillvaro.

De praktiska konsekvenserna härav innebär många olika ting. En mycket stor del av den svenska allmänheten läser utländsk litteratur, vanligen i översättning, ser på utländsk film och lyssnar till utländsk musik minst lika gärna som man tar del av inhemska kulturprodukter. Kraven på språkkunskaper är höga: en svensk student har vanligen studerat alla de tre språken engelska, franska och tyska under sammanlagt åtta år innan han kommer till universitetet, och numera får alla svenska barn i skolan undervisning i minst ett eller två främmande språk. Svenskar studerar utomlands i mycket betydande utsträckning, och så långt språksvårigheterna medger det tar vi också gärna och villigt emot utländska studenter i vårt land.

De *ekonomiska* sammanhangen utgör i dag det stora diskussionsämnet. För åttio år sedan var Sverige ett underutvecklat land. För närvarande har svenska folket den högsta genomsnittliga levnadsstandard i Europa och den näst högsta i världen. Bakom denna välståndsutveckling ligger framför allt Sveriges förvandling till exportland. Här tillverkas varor som andra vill köpa till priser som andra vill betala, och en i stort sett liberal handelspolitik tillåter oss också att i stor utsträckning köpa andra folks produkter och låta dem ingå som ett naturligt moment i välståndssamhällets konsumtion.

Den svenska utrikeshandeln, både export och import, innebär till två tredjedelar ett varuutbyte med andra västeuropeiska länder. Vi har ett importöverskott i förhållande till EEC-länderna, ett exportöverskott i förhållande till England och vissa andra länder utanför EEC. Vi har också ett ingalunda betydelselöst handelsutbyte med den amerikanska kontinenten, medan däremot handelsförbindelserna med kommunistblocket och med de nya länderna utanför Europa har skäligen blygsam omfattning.

Det är uppenbart att Sverige därför har starkt intresse i ett livligt handelsutbyte. Detta utgör grunden för vårt välstånd. Det är länge

sedan det uppfattades som någon huvuduppgift för svensk handelspolitik att skydda den egna marknaden. Undantaget är hos oss liksom överallt annars jordbruket, där särskilda omständigheter, främst kanske behovet av tryggad livsmedels- försörjning vid krig eller avspärrning, lägger hinder i vägen för fri handel. Men det förtjänar att hållas i minnet att den svenska jordbrukspolitiken efter kriget, till skillnad från vad som varit fallet nästan överallt annars i Europa, inriktats på medveten begränsning av jordbruksproduktionens omfattning till vad som är betingat av försörjningshänsyn och särskilda sociala omständigheter. Det svenska jordbruket har genomsnittligt hög produktivitet, framför allt därför att rationaliseringen drivits tämligen långt, men produktivitetshöjningen har icke fått ge anledning till någon ökning av den samlade produktionen.

Det sägs ibland utomlands att Sverige "tjänar på" sitt handelsutbyte. Det är ett föråldrat, merkantilistiskt betraktelsesätt. Ett välorganiserat handelsutbyte innebär en arbetsfördelning mellan folken, till lika stor fördel för både köpare och säljare. Om Sverige har intresse av friare handelsutbyte med andra europeiska länder, är det därför att vi med dessa delar intresset för en ekonomisk utveckling i Europa, vilken inte kan möjliggöras därförutan.

Svårast är det utan all fråga att klargöra vad som ligger i Sveriges *politiska* anknytning till Europa. Det är svårt bland annat därför att "neutraliteten" i den inrikespolitiska diskussionen på något sätt blivit en helig ko, ett begrepp som aldrig får diskuteras eller analyseras utan bara åberopas utan vidare resonemang – gärna för att misstänkliggöra en politisk motståndare.

Vågar man ställa frågan realistiskt får den följande innebörd. Kan det påstås att ett land som Sverige, som håller sig utanför Nato, verkligen visar medvetande om det ansvar som följer med en europeisk anknytning till det politiska området?

Svaret på frågan är ja, utan varje tvekan, men det krävs en relativt ingående förklaring för att sammanhanget skall bli begripligt. Först några ord om terminologin! Det är på många sätt missvisande att

tala om "den svenska neutraliteten" i våra dagar, trots att uttrycket av inrikespolitiska skäl då och då begagnas. Den officiella beteckningen för svensk utrikespolitik är en annan: "alliansfri politik i fred, syftande till neutralitet i händelse av krig". Neutral är man inte i fredstid, om man inte som Schweiz eller Österrike, eller Förenta staterna fram till 1940, genom internationella överenskommelser eller inhemsk lagstiftning bundit sig att iakttaga neutralitet. Några sådana bindningar existerar inte för Sveriges del.

Framför allt innebär den svenska utrikespolitiken ingalunda någon likgiltighet inför världspolitikens utveckling, inför striden mellan frihetens och tvångets krafter. Det är olyckligt att tala om neutralitet, därför att uttrycket felaktigt kan komma att likställas med neutralism.

Men den svenska utrikespolitikens karaktär måste ses i ett ännu vidare sammanhang. Ännu i våra dagar finns det en benägenhet att betrakta utrikespolitiken som ett spel, där olika länder och folk flyttas som brickor på ett schackbräde, och där kriget eller hotet om krig är ett normalt instrument i förhållandet dem emellan. Det betraktelsesättet härrör från kabinettspolitikens tidsålder på 1600- och 1700-talen. I grunden är det emellertid föråldrat. Ett modernt krig är inte något godtagbart instrument i förhållandet mellan folken, och kabinettspolitiken är på väg att försvinna för att ersättas av politisk organisation, som inte betyder allianser av den gamla typen, utan dels en världsomfattande sammanslutning (Förenta Nationerna), dels regionala sammanslutningar av länder och folk i näraliggande områden.

För kabinettspolitikens betraktelsesätt var man antingen krigförande (eller potentiellt krigförande) eller neutral. Neutraliteten motiverades i själva verket just av de former för internationellt umgänge, där krig och krigshot ingick som normala moment. Den betydde att man inte ville vara med i det spelet, och neutralitetsprincipen hävdades av Sverige för första gången redan på 1700-talet. När de sista spåren av kabinettspolitik i internationella relationer försvunnit och

ersatts med en ändamålsenlig organisation, som utesluter krigiska förvecklingar, då finns det inte heller längre något behov att vara neutral. Men ännu har vi långt att gå innan det målet är uppnått.

Det är mot den bakgrunden man har att se den svenska utrikespolitiken. Den betingas av dagens situation och av Sveriges speciella läge. Det betyder inte att den är tillfällig. Den kommer tvärtom av allt att döma att äga bestånd så länge de grundläggande förutsättningarna icke förändras. Men inte heller är den motiverad av några allmänna moraliska överväganden. Den betyder helt enkelt att Sverige av olika skäl inte ser någon anledning att delta i ett spel med kriget som insats.

Den svenska alliansfriheten är inte riktad mot Europa, utan tvärtom är den ett positivt, fredsbevarande moment i Europas politiska och strategiska jämviktsläge. Den utgör ett bidrag till Västeuropas säkerhet. Den svenska östgränsen är lika lång som hela Natos östgräns i Europa. Om man skulle vända Sverige upp och ner kring landets sydspets skulle man hamna nere i södra Italien. Inte heller är gränsen särskilt väl skyddad av naturen: den erbjuder många angreppspunkter över både land och vatten.

Sverige har tagit på sig uppgiften att söka uppehålla freden vid den gränsen, och svenska folket betalar också priset för sin särskilda utrikespolitik genom att självt, utan bidrag från någon annan, betala kostnaderna för dess försvar. Naturligtvis har det försvaret begränsad omfattning, men det förtjänar dock antecknas att det svenska flygvapnet har ungefär samma styrka som det franska, att den svenska flottan visserligen inte bygger på artillerifartyg utan på mindre enheter men bland annat innefattar ett rätt betydande antal ubåtar, och att den svenska armén kan mobilisera ett icke föraktligt antal divisioner inom några få dagar.

Genom detta försvar och genom politikens utformning gör vi vad vi kan för att hålla vår gräns pacificerad, och därigenom kan vi också efter måttet av vår förmåga bidra till att Finlands folk, vars militära försvarsmöjligheter i dag är ringa, får behålla sin politiska och med-

borgerliga frihet.

Detta är enligt vår mening en insats till förmån för Europas politiska styrka, väsentligt större och viktigare än vad det skulle vara att ansluta Sverige till en militärpolitisk allians. Sådana kan vara väl motiverade för länder i ett annat läge än vårt, men de skulle ha svårare än vi att bevara freden utefter gränsen och att tillgodose strävandena att låta Finland behålla sin frihet. Långtifrån att vara riktad mot Europa eller att bygga på egoistisk slöhet är den svenska utrikespolitiken tvärtom det bästa bidrag vi är i stånd att lämna till Europas sak.

Även politiskt tillhör Sverige Europa, om också uttrycket för vår samhörighet blir ett annat än det vanliga, så länge kabinettspolitiska moment lever kvar i de mellanfolkliga relationerna i vår världsdel. I dag mer än någonsin kan Sveriges ställning sägas ligga inom ett system av koncentriskt cirklar. Vi har en stark nationell känsla, men den hindrar oss inte att erfara stark samhörighet med våra grannar, de andra nordiska länderna.

Liksom dessa tillhör vi, mer och mer medvetet, ett vidare europeiskt sammanhang. Men vi anser inte detta Europa stå i motsats mot universella enhetssträvanden, utan finner tvärtom där en väg att komma längre.

Det gäller på det kulturella området, därför att vi tror att svensk kultur kan göra en insats i Europa och att europeisk kultur kan göra en insats i världen. Det gäller på det ekonomiska området: det Europa, till vilket vi strävar efter att få ansluta oss, är inte ett avskilt, protektionistiskt ekonomiskt system utan ett Europa med öppen ekonomi och växande handelsutbyte med hela världen.

Det gäller politiskt: genom vårt bidrag till stabilisering av läget i vårt hörn söker vi medverka till fred och frihet i Europa och därmed också till att minska krigshotet i världen. Sverige tillhör Europa, och svenska folket har också sin uppfattning om hur den framväxande europeiska enheten bör vara beskaffad.

I vad mån medvetandet om de europeiska sammanhangen fortsätter att växa liksom hittills beror av det gensvar det möter på andra

håll i vår världsdel, inte minst i den franska kulturkretsen, med vilken vi sedan gammalt har så mycket gemensamt.

(1963:4)

ENIG ELLER SOCIALISTISK UTRIKESPOLITIK

GUNNAR HECKSCHER (1983)

När samlingsregeringen upplöstes sensommaren 1945 var det för att ge utrymme åt meningsskiljaktigheter om den ekonomiska politiken. Däremot tog alla för givet att den under kriget rådande partipolitiska enigheten om utrikes- och försvarspolitik (säkerhetspolitik) skulle vidmakthållas. Utrikespolitik betydde under kriget neutralitetspolitik och därefter särskilt sedan planerna på ett nordiskt försvarsbund hade strandat – alliansfrihet i fred med syfte till neutralitet i händelse av krig.

Det fanns en opinion för svensk Natoanslutning, främst företrädd av Herbert Tingsten i Dagens Nyheter, men den fick inte stöd av någon ledande riksdagspolitiker. I det läget var alliansfriheten/neutraliteten något som ingen vågade förgripa sig på.

Huvudexponent för denna handlingslinje var Östen Undén. Han höll strängt på att svensk utrikespolitik inte fick vara ideologisk, vilket i det rådande opinionsläget betydde att den inte fick ta västmakternas parti mot Sovjetunionen. I vad mån detta gällde även verbala ställningstaganden var oklart. Högerledaren Jarl Hjalmarson menade, understödd av Tingsten, att yttrande- friheten måste vara obegränsad och framförde i olika sammanhang frispråkig kritik mot Sovjetunionens åtgöranden.

Frågan sattes på sin spets med den s k Hjalmarsonaffären sommaren 1960. Högerpartiet hade nominerat sin ordförande som parlamentarisk FN-delegat, men regeringen avvisade hans kandidatur till följd av att hans tidigare yttranden ansågs komprometterande för svensk "neutralitetspolitik". Centerledaren Hedlund gav närmast stöd åt regeringen, och inte heller folkpartiledaren Ohlin tog oreserverat Hjalmarsons parti.

Under de närmast följande åren var "neutralitetspolitiken" mer än

någonsin en helig ko. Karakteristiskt är att ingen under Europadebaterna på 1960-talet ens antydde att den borde omprövas till underlättande av EG-anslutning. I stället höll man sig till frågan huruvida sådan anslutning kunde förenas med garantier för att Sverige skulle få fullfölja sin traditionella utrikespolitiska linje.

Kravet på partipolitisk enighet om utrikespolitiken hade en bestämd motivering. Ingen främmande makt skulle få anledning att spekulera i utrikespolitiska konsekvenser av ett eventuellt partipolitiskt maktskifte. Enigheten måste därför främst avse alliansfriheten och strävandet efter neutralitet i ett krigsläge. Men den hade också ett ideologiskt innehåll.

Strävanden efter internationell avrustning och fred samt ansträngningar till förmån för de mänskliga rättigheterna ansågs enhälligt vara legitima syften för svensk utrikespolitik.

Det var inte helt utan tvekan som den socialdemokratiska regeringen med Undén som utrikesminister hade beslutat att Sverige skulle inträda i Förenta Nationerna: stämde medlemskapet verkligen överens med neutralitetspolitiken?

Sedan inträdet väl ägt rum blev svensk politik emellertid mer och mer FN-centrerad. FN-arbetet sågs som ett led i fredssträvandena, och dessutom spelade det säkert stor roll att Dag Hammarskjöld blev generalsekreterare. Under hela hans tid gav Sverige inom organisationen alltid sitt stöd åt generalsekreteraren, och det var också därför som svensk trupp redan från början engagerades i FN:s så kallade fredsbevarande operationer.

Efter hand har de svenska FN-insatserna kommit att främst knytas dels till det multilaterala biståndet, dels till de hittills resultatlösa nedrustningssträvandena och dels till den månghövdade och resolutionsglada generalförsamlingens arbete. Att de många små afrikanska staterna spelar så stor roll i den sistnämnda har påverkat Sveriges handlande i övrigt.

Från slutet av 1960- och början av 1970-talet ändrade svensk utrikespolitik i någon mån karaktär. Fortfarande markerades den al-

liansfria hållningen, men de verbala svenska omdömena om vad som hände utanför vår räjong blev allt fler och allt mindre balanserade. Början gjordes under Vietnam-kriget, delvis till följd av inrikes utrikespolitik: Tage Erlander, Torsten Nilsson och Olof Palme var angelägna att Vietnam-rörelsen inte skulle falla i kommunisternas händer.

Främst var det dock säkert fråga om äkta känslor av ovilja mot den amerikanska politiken. Vad som inletts under Vietnam-konflikten fullföljdes därefter. Svenska regeringen skulle minsann säga ifrån när den internationella moralens grundsatser kränktes; särskilt när syndaren fanns i väst. Till detta knöts vad som ibland kallats Palmes doktrinen, hävdandet av de små nationernas okränkbara suveränitet gentemot de stora och mäktiga. Doktrinen tillämpning aktualiserades huvudsakligen utanför Europa.

Palmes värderingar och ideologi överensstämmer säkert väl med Undéns. Den äldre av de båda var lika god socialist som den yngre. Men i fråga om politikens utformning har Palme övergivit Undéns grundsats att den inte skulle vara ideologiskt präglad. I stället har han närmat sig Jarl Hjalmarsons praxis – ehuru utifrån motsatt ideologi – och ej sällan tillåtit sig ett betydligt mera hetsande ordval än det som ansågs göra Hjalmarson otjänlig som svensk delegat till FN:s generalförsamling.

Efter hand har en ytterligare förskjutning inträtt. De socialdemokratiska regeringarna har mer eller mindre öppet anslutit sin utrikespolitik till strävandena inom internationella socialdemokratiska organisationer och särskilt till de ståndpunkter som där intagits av vänsterflygeln. De har därvid kommit att både i princip och i enskilda fall visa större tolerans mot de socialistiska diktaturerna, särskilt utanför Europa, än mot de ”kapitalistiska” och ibland rentav tyckts föredra socialism utan demokrati framför demokrati utan socialism.

Att så inte varit fallet under regeringarna 1976–1982 bör ha legat i sakens natur, ehuru man någon gång kanske undrat om inte eftersläpningen från Palmes tid var något större än nödvändigt.

Om svensk utrikespolitik gynnar de utomeuropeiska länder som

kallar sig socialistiska kan den naturligtvis påräkna livliga applåder i FN:s generalförsamling, där dessa är i majoritet. Olof Palme är ett stort namn hos det härskande skiktet i de till antalet flesta av FN:s medlemsstater, vilkas folkmängd motsvarar bortåt en fjärdedel av jordens befolkning – också om få av deras invånare utanför detta härskande skikt har hört talas om Sverige eller dess nuvarande statsminister.

Sådana applåder, vilka inte kommer från det mindre *antal* medlemsstater som har en större del av jordens *befolkning*, har naturligtvis lika ringa betydelse för oss som för världspolitiken i övrigt. Ett undantag är Kina – men därifrån kommer heller inga applåder. Denna nya politik har intet direkt samband med alliansfriheten. Den neutralitet, som enligt den svenska utrikespolitikens grundprincip skall eftersträvas i händelse av krig, innebär ingen åsiktsneutralitet, allra minst i fredstid. Det har ibland talats om att man redan då borde sörja för den eventuellt blivande neutralitetens ”trovärdighet”. I så fall finns det väl egentligen bara ett något tvivelaktigt exempel. Hade Vietnamkriget utvecklats till ett storkrig – men i verkligheten fanns det ju aldrig någon risk för den saken – skulle vår neutralitetspolitik kanske ha försvårats något genom vad Palme i ett tidigare skede hade sagt.

Men sådant får man finna sig i. Liksom på sin tid Hjalmarson begagnade Palme legitim yttrandefrihet, vad man sedan kan tycka om innehållet i vad han sade, och under normala förhållanden är det viktigare att sörja för fri debatt om både ut- och inrikespolitiska frågor än att akta sig för att reta något annat land. Under ett pågående krig som kunde beröra Sverige vore det troligen annorlunda, men det behöver vi lyckligtvis inte tänka på nu.

Den alliansfria politiken är en trovärdig väg till neutralitet i händelse av krig om den förenas med ett tillräckligt starkt svenskt försvar. I jämförelse därmed är det rätt likgiltigt vad olika personer säger i sina offentliga tal.

Inte minst min generation, som upplevt att Sverige som genom

ett mirakel sluppit oskadat ifrån två förödande världskrig intill våra gränser, måste stödja alla verkliga fredssträvanden. Den verklighet som därvid skall tas på allvar är dock inte bara den mest hörbara opinionen utan också andra maktförhållanden.

Efter 1945 har hela Europa haft turen att slippa krig. På andra håll i världen har däremot enligt gjorda beräkningar utkämpats 149 krig. Av dessa var flertalet inbördeskrig, men åtminstone ett trettiotal regelrätta krig mellan länder. Frånsett ett par undantag fördes de av länder med relativt svaga militära resurser. Länder med tillgång till kärnvapen var inblandade i några få fall, men kärnvapnen kom inte till användning.

Härav kan man dra vissa slutsatser. För det första finns det en klar och stark tendens att begränsa omfattningen av de öppna krigiska konflikterna. Det stora världsförstörande kärnvapenkriget mellan supermakterna är inte mest sannolikt. För det andra ligger krigsfarans orsak inte i de stora militära rustningarna. Tvärtom föranleds rustningarna av fruktan att bli anfallen med krig. Och för det tredje tyder ingenting på att ensidig avrustning eller nedrustning i några få högt kultiverade länder skulle få positiv verkan på andra länders handlande. Krigiska konflikter inleds – som framgår bland annat av exemplet Irak-Iran – när ena parten tror sig ha tillräckligt militär överlägsenhet för att kunna vinna kriget, inte av någon som räknar med att misslyckas. Talet om att nedrustningen skall ”börja någonstans” och i så fall i erkänt fredsvänliga länder som vårt är verklighetsfrämmande på gränsen till det sinnessvaga.

Vad som måste eftersträvas, och som Sverige enligt så gott som alla svenskars uppfattning bör medverka till, är samfällid internationell nedrustning, detta dels och framför allt därför att pengarna kan användas bättre än till vapen som nästan alla vettiga människor hoppas att ingen någonsin kommer att använda, dels därför att förstörelsen om det ändå blir krig sannolikt blir större ju mera sofistikerade vapen parterna använder mot varandra.

Särskilt gäller detta om kärnvapen. Ett av målen för Sveriges inter-

nationella politik bör därför vara att medverka till att sådana vapen försvinner på alla håll – om nu någon bryr sig om vad vi säger.

Men säker fred kan skapas endast mellan länder som är beredda att lösa sina konflikter utan våld. Så har sedan 1945 skett i Europa, om också i förhållandet mellan öst och väst inte alltid utan hot. I vissa andra ländergrupper såsom Asean börjar samma inställning göra sig gällande. FN:s ursprungliga syfte var att göra samma sak möjlig på det globala planet. Det var överdriven optimism, men som mötesplats för tvistande regeringar – en blygsammare men ändå mycket viktig funktion – är organisationen alltför oumbärlig och förtjänar stöd av alla som önskar fred.

Att biståndspolitiken är en del av vår utrikespolitik har brukat sägas särskilt av svenska socialdemokrater. Därför är det signifikativt att de socialistiska dragen tydligast framträtt just här. De socialdemokratiska regeringarna har koncentrerat huvuddelen av det svenska biståndet till länder med socialistisk ekonomi.

Biståndsmedlens effektiva användning har rönt mindre uppmärksamhet i regering och riksdag, men här har Sida på senare år gjort beaktansvärda insatser. Bistånd är av olika slag. Om behovet och värdet av svenskt katastrofbistånd, finansierat delvis med statsmedel, delvis genom frivilliga gåvor, finns det knappast några delade meningar. Utvecklingsbiståndet innefattar större problem. En del av det går till stora, fattiga länder, där vårt bidrag aldrig kan bli mer än en droppe i havet, rent kvantitativt sett, hur stort det än kan se ut i den svenska biståndsbudgeten.

Där måste främst krävas att man inriktar sig på klart identifierade projekt och motsvarande åtgärder om vilkas betydelse och genomförbarhet både mottagarlandets och vår egen sakkunskap är ense. Slutligen finns det några länder, t ex Tanzania och Vietnam, för vilka det svenska biståndet spelar en större roll. Naturligtvis måste man göra motsvarande bedömningar också där, men troligen finns det skäl att gå ett steg längre. Erfarenheten visar nämligen att biståndets effektivitet inte minst beror av hur mottagarlandets ekonomi i övrigt

fungerar, den må sedan kallas socialistisk eller kapitalistisk. Verklighetsfrämmande ekonomisk politik, misshushållning med egna resurser, korruption och andra missbruk kan ointetgöra de mest generösa biståndsansträngningar. Där svenskt bistånd spelar en verkligt stor roll har vi ett ansvar också i sådana hänseenden.

Blir det verkningslöst till följd av vad mottagarlandets myndigheter gör eller underlåter bör biståndsprogrammet omprövas. Detta utgör ingen ”nykolonialism” utan ligger i båda parter intresse. Inte heller bör svensk utvecklingshjälp komma i fråga om mottagaren anser sig kunna använda sina militära resurser till insatser av annat slag än självförsvar, t ex på ideologiska grunder. Det är ett klart bevis för att vederbörande inte behöver eller anser sig behöva vårt bistånd.

Kanske kan man också knyta ihop biståndspolitiken med ett annat moment i vårt internationella handlande. Sverige har brukat engagera sig för skyddet av de mänskliga rättigheterna i världen. Hurtungt man därvid kan hoppas att vårt ord kan väga må vara ovisst, men engagemanget är ändå motiverat av rena samvetsskäl.

Då måste emellertid principerna vara helt klara. I en mycket diskuterad intervju, publicerad i SvD 7/11 1982, har utrikesminister Lennart Bodström sagt att Sverige i förekommande fall bör reagera till värn för individernas fri- och rättigheter och staternas nationella oberoende men inte mot andra länders system. Detta har kallats Bodströmdoktrinen, men till upphovsmannens heder bör sägas att han själv alltid avvisat det uttrycket.

Resonemanget är grumligt: skall vi inte reagera mot samhällssystem som konsekvent kränker de egna medborgarnas frihet och motiverar kränkning av andra länders oberoende? Men även bortsett härifrån finns det betydande oklarhet i fråga om grunderna för de svenska reaktionerna. I Amnestys årsrapport för 1982 anges 121 länder som kränker de mänskliga rättigheterna. Räknar man bort de fall där kränkningarna har ringa omfattning eller består uteslutande i att dödsstraffet inte är avskaffat blir ändå nittio länder kvar på listan. I nära femtio av dessa förekommer tortyr eller misshandel av fångar.

Sjutton länders regeringar låter människor "försvinna" eller avlivas utan rättegång. I ett land avrättar man också barn om de deltar i opposition mot regimen. I sjuttiofem länder hålls människor under lång tid fängslade utan rättegång.

Dessa länder finns i Afrika, Amerika, Asien och Europa. Några av dem beskyddas av Förenta staterna. Ännu flera beskyddas av Sovjetunionen, som dessutom själv är ett av de länder som oftast kränker mänskliga rättigheter. Somliga understöder varandra, andra utövar sitt förtryck utan hjälp utifrån. För de förtryckta gör det knappast någon skillnad. Dessutom finns det länder, också i vår närhet, som berövats sin nationella frihet.

Övergripenheten är alltså många. Hur bestämmer man när Sverige skall och inte skall reagera mot dem? Har det förekommit mindre grymheter i Etiopien än i Chile, mindre i Uganda än i Guatemala? Skall man inte vädja mot att människor som gör motstånd mot regimen döms till döden och avrättas på Kuba, när man har gjort sådana vädjanden i fråga om Sydkorea? Är förtrycket mindre i Iran än i Turkiet? Är den nationella friheten mindre värd i Estland än i Namibia?

Om motiven för vårt val av fall för protester är oklara blir det mindre sannolikt att våra ord kan göra någon verkan. Men dessutom kan också vårt lands allmänna trovärdighet ta skada. Det gäller särskilt om någon kan förmoda att andra omständigheter än övergreppens svårighetsgrad har varit avgörande.

En urvalsprincip borde under alla förhållanden vara självklar. Om något land, som mottar svenskt bistånd av betydelse, allvarligt kränker sina medborgares mänskliga rättigheter eller andra länders nationella oberoende – det finns exempel på sådant – är det en oavvislig skyldighet för våra myndigheter och vår regering att säga ifrån. Det behöver inte betyda omedelbar avveckling av de svenska åtagandena. Biståndets positiva verkningar ligger oftast i en avlägsen framtid, och man kan alltid hoppas att kränkningarna då skall ha upphört. Men tystnad är oförsvarlig i sådana fall, bland annat därför att det där inte är helt osannolikt att någon bryr sig om vad som sägs från svensk sida.

En omstridd fråga är i vad mån kommersiella intressen skall beaktas i det utrikespolitiska och biståndspolitiska handlandet. Den ena ytterligheten representeras av Frankrike, som alltid satt och sätter sina egna ekonomiska intressen i första rummet oavsett om landet styrs av borgerliga regeringar eller en folkfront. På den motsatta ytterkanten brukade Sverige stå. Vi höll styvt på att handelspolitik och utrikespolitik var helt skilda. Vi hade en viss framgång: våra handelsintressen i Förenta staterna förblev i stort sett oskadda också under den tid i början av 1970-talet då de politiska relationerna var dåliga. Samtidigt tröttnade våra idealister aldrig på att förkunna att svenskt utvecklingsbistånd måste ges helt osjälviskt utan kommersiella sidoblickar.

I längden kan det bli svårare att upprätthålla sådana distinktioner. När man i Förenta staterna på 1970-talet var beredd att skilja mellan svensk regeringspolitik och svenska företagsintressen var det främst därför att man såg ett amerikanskt egenintresse i att vidmakthålla särskilt de ekonomiska förbindelserna med Sverige. Det är inte säkert att det alltid kommer att vara så. Varken från Förenta staterna eller från EG lär vi undantagslöst kunna påräkna dylik vänlighet.

Från de nyindustrialiserade utomeuropeiska länderna är den i varje fall knappast att förvänta. Vi kan allt oftare bli ställda inför valet mellan att antingen inom ramen för vår alliansfria politik ta politiska hänsyn i kommersiellt syfte, även i fråga om uttalanden, eller att förlora eljest möjliga marknadsandelar. Förmodligen krävs därvidlag inte mer än litet större tystlåtenhet och kanske en eller annan röstning i FN. Vi kan tvingas att bestämma, om också helst under största tysthet och diskretion, huruvida vår handel är värd ett sådant pris.

När det gäller bistånd ligger saken annorlunda till. Betonas därvidlag främst humanitära motiveringar finns det starka skäl att lämna våra kommersiella intressen åsido. Men det är inte alla u-länder som helt tilltalas av att man bara håller sig till det humanitära. Flera av dem intresserar sig mera för ekonomiskt samarbete än för gåvor. Det betyder i första hand att vi skall hålla vår marknad öppen för deras

produkter, oavsett exempelvis vilket system de tillämpar på sin arbetsmarknad.

Det betyder vidare att vi ger långa och förmånliga krediter för deras import från oss. Men det innebär också att samarbetets fördelar på längre sikt skall vara ömsesidiga. Det förstår u-ländernas egna företrädare bättre än deras självvalda talesmän i svenska politiska ungdomsförbund.

På nästan alla områden och i nästan alla avseenden har det internationella klimatet blivit kärvare än det var bara för tio år sedan. Det betyder att också vi måste inrätta vår utrikespolitik, vår handelspolitik och vår biståndspolitik efter verkligheten och inte efter några drömmar om hur det borde vara i världen. Vår politik måste vara Sverigevänlig vilket inte betyder att den skall vara principiös.

Partipolitisk enighet om utrikespolitiken, med syfte att trygga dennas bestående karaktär oavsett partiväxlingar, synes i dagsläget vara lika behövlig som den var låt oss säga på 1950-talet. Det finns också ett sakligt innehåll i den politik vi kan vara ense om: alliansfrihet, arbete för fredlig lösning av internationella konflikter, internationell nedrustning, skydd för mänskliga rättigheter, bevarande av frihandeln, utrymme för de nya ländernas ekonomiska utveckling, motstånd mot förtryck av raser, stammar och folk.

Enigheten kan bevaras om svensk politik koncentreras på sådana ting. Men i andra hänseenden krävs större återhållsamhet. Det kan tyckas vara rimligt att en socialdemokratisk regering för socialistisk politik också i det yttre. Lika rimligt är emellertid att de som är motståndare till socialism i Sverige inte vill stödja den i andra länder heller. Med den sortens polarisering bortfaller möjligheterna för enighet i utrikespolitiken, och de partipolitiska motsättningarna kan efter hand komma att spridas till allt fler områden av utrikespolitiken och därmed ge anledning till spekulationer från andra länders sida.

Socialistisk utrikespolitik kan inte förenas med enighet i utrikespolitiken. Det kan inte heller antisocialistisk utrikespolitik göra, men vem skulle väl våga ens andas om sådan?

FLYKTEN FRÅN SOCIALISMEN

LEDARE (1989)

I sitt berömda tal i Fulton, Missouri, den 5 mars 1946, beskriver Winston Churchill hur järnridån faller över Europa:

Från Stettin vid Östersjön till Trieste vid Adriatiska havet har en järnridå sänkts ned tvärs över kontinenten. Bakom den ligger alla huvudstäderna i mellersta och östra Europas gamla stater: Warszawa, Berlin, Prag, Wien, Budapest, Belgrad, Bukarest och Sofia. Alla dessa berömda städer och befolkningarna runt om dem befinner sig i vad jag måste kalla den ryska sfären, och alla är i en eller annan form underkastade inte bara sovjetiskt inflytande, utan i mycket hög grad och i många fall i växande grad även kontroll från Moskva... De kommunistiska partierna, som var mycket små i alla dessa östeuropeiska stater, har upphöjts till en dominerande maktställning långt utöver sin storlek, och söker överallt skaffa sig totalitär kontroll.

Nu 50 år efter andra världskrigets utbrott vittrar järnridån sönder i ett dramatiskt skeende som bejakar Churchills tilltro till den frihetslängtande människans förmåga att överkomma svårigheterna. Som ett resultat av den mångåriga, heroiska, folkliga kampen har Polen blivit det första land som vrider sig ur kommunismens järngrepp och röstar fram en regering med en icke-kommunistisk regeringschef.

Ungern följer tätt efter på demokratiseringens väg. Måndagen den 23 oktober skrevs historia i Budapest. Inför tiotusentals jublande och flaggviftande människor utropade den tillförordnade statschefen den demokratiska republiken Ungern. Brytningen med det kommunistiskt laddade begreppet "folkrepublik" skedde på dagen 33 år efter Ungernupprorets utbrott 1956. Upproret 1956 fick också sin upprättelse genom att det sades ha banat vägen för den nya republiken. Vad

som nu förestår i Ungern är fria val till presidentämbetet samt därefter fria val till ett nytt parlament.

Utvecklingen i de baltiska republikerna är inte mindre märklig. Som med våld inkorporerade delar av Sovjetunionen är deras läge svårare än Polens och Ungerns. Den mänskliga vitalitet och uppfinningsrikedom som de baltiska folken visar är häpnadsväckande med tanke på de långa åren av förtryck och tystnad bakom järnridån.

De bilder som i höst etsat sig fast i våra sinnen är de östtyska flyktingarnas ansikten, avspeglade förtvivlan, hopp och slutligen glädje när de äntligen fått de västtyska passen i sin hand. I kyrkorna och på torgen samlar sig nu också östtyskarna och kräver frihet och demokrati.

Järnridån vittrar ner framför våra ögon och människorna lämnar socialismen överallt där de får en chans och en möjlighet. Budskapet är otvetydigt: européerna i öst som fått leva under marxism-leninism förkastar den. När det ungerska kommunistpartiet håller kongress och avskaffar sig självt vajar inga röda fanor på podiet, bara den ungerska nationens flagga. Och när Polens premiärminister skall beskriva hur Polen skall ta sig ur den ekonomiska krisen förklarar han kort och gott att Polen skall införa kapitalism.

I Östeuropa lever inte längre några socialistiska illusioner annat än hos de återstående totalitära härskarna. Det är märkligt och beklämmande att behöva konstatera att vårt eget land är ett av de få europeiska länder där de socialistiska illusionerna fortfarande frodas. Samtidigt som de röda fanorna bärs bort i öst fladdrar de fortfarande utanför svenska Folkets hus. Det avspeglas i skattedebatten, i försvaret av de offentliga monopolen, i förslag om nya fonder, i inställningen till det privata ägandet och företagsamhetens villkor.

Som ett tidens tecken må tas att ordet företag knappast ens finns med i socialdemokraternas 1990-talsprogram. I Sverige förs i dag på område efter område en politik som leder oss allt längre bort från verkligheten. Det gäller också energipolitiken och Europapolitiken.

Den fråga som måste ställas är hur långt Sverige måste halka efter i

levnadsstandard, välfärd och allmän utvecklingskraft innan insikten vinner tillräcklig spridning att socialismen är ett fördärv också för oss. Det går fort att med statliga ingrepp förstöra en marknadsekonomi och ett pluralistiskt samhälle. Det är svårare att återskapa ett mångfaldens och utvecklingskraftens samhälle. Också detta kommer vi att kunna lära av skeendena i Östeuropa.

ETT REDAKTÖRSPORTRÄTT: ERIK ANNERS

CARL-JOHAN WESTHOLM

När Erik Anners satt i riksdagen i början av 1960-talet hade televisionen bara en kanal. I en utfrågning före ett val med de tre O-na (Lars Orup, Gustaf Olivecrona och Åke Ortmark) hade kommunistledaren Hilding Hagberg på frågan hur han såg på våldet vid Berlinmuren (som hade börjat byggas 1961) svarat: "Vilket våld?"

Läget för oppositionen var besvärligt. Det räckte inte med att vinna ett val till andra kammaren. Det eftersläpande valresultat i första kammaren, som förnyades med en åttondel varje år när landstingen valde ledamöter, gynnade sittande regering, då det största partiet blev något överrepresenterat.

Det var en tid då inte bara folkpartiledaren professor Bertil Ohlin (titlar användes alltid) undvek ordet "borgerlig". Ledarna för "de icke-socialistiska partierna" ville inte framträda gemensamt på foton i pressen. Så var det inte heller länge sedan centerledaren, juris doktor Gunnar Hedlund, avgått som minister i koalitionsregeringen mellan socialdemokrater och bondeförbundare 1957. Ett av de sista handslagen mellan dr Hedlund i Råd och statsministern gällde pensioner; full statsrådspension infördes och utgick efter sex år. Den röd-gröna koalitionen hade varat just så länge, 1951– 1957.

Tage Erlander hade varit statsminister sedan 1946 och skulle avgå först 1969. Det är som om Fredrik Reinfeldt skulle sitta till 2029.

Tjänstepensionsfrågan (ATP) hade hjälpt socialdemokratin både i folkomröstningen 1957 och i valen 1958, 1960 och 1962 och skrämt de borgerliga partierna till tystnad. Men likt högerledaren Jarl Hjalmarson, som inte kunde låta bli att diskutera den tabubelagda neutraliteten och därför förklarades som en säkerhetspolitisk risk av regeringen, kom dennes efterträdare Gunnar Heckscher att trampa i det inrikespolitiska getingboet tjänstepension försommaren 1964, då han aktualiserade en ändrad ATP. Det blev som folkpartiledaren

ursinnigt förutspådde i en snabb reaktion: nu skulle hela oppositionen anklagas för att vilja riva upp ATP och försämma för pensionärerna igen. Valet 1964 blev en framgång för regeringen.

”Stärk oppositionen. Välj folkpartiet!” kunde man läsa på en valaffisch 1966 – en uppmaning som omtolkades av DN:s kåsör Red Top till ”Stärk oppositionen. Svälj folkpartiet!” Kommunalvalet 1966 blev en stor framgång för oppositionen – den stärktes. ”Låt dom inte bli för mäktiga” – det var Bertil Ohlins råd till sina valarbetare att använda som främsta argument mot socialdemokratin. Men oavsett valutgångar fördubblades under åren 1960–1980 den offentliga sektorns andel av svensk ekonomi från en till två tredjedelar.

Erik Anners var likt ”herr Ohlin” (som också var en möjlig titulatur) professor och politiker. Men han var inte nationalekonom som denne, eller statsvetare som Heckscher, utan jurist. Och hade inte beteckningen ”utomparlamentariska aktiviteter” fört tanken till stenkastande demonstranter, så hade den passat för det mesta av denne lärde mans politiska insatser. Den kanske viktigaste var som ansvarig utgivare av Svensk Tidskrift under 22 av dess första 100 år.

Tre saker framgår inte av den text om sig själv som Anners lät publicera i uppslagsboken *Vem är det* (1997).² Han kallade sig gärna för socialkonservativ, inte värdekonservativ, och Svensk Tidskrift hade under sitt namn på omslaget under hans tid orden ”Framstegsvänlig konservatism”. Det kunde verka som att han tyckte att det också fanns icke framstegsvänlig konservatism, och det var precis vad han tyckte.

Det andra som inte står i *Vem är det*, och länge var fördolt, hänger

² Erik Anners, 1916–1997, var redaktör för Svensk Tidskrift 1957–1979, ordförande i Heimdal 1943–1944, Sveriges konservativa studentförbund 1944–1948, landstingsman i Uppsala län 1958–1963 och ledamot i riksdagens andra kammare 1963–1964. Professor i rättshistoria i Uppsala 1964 och vid Stockholms universitet 1967–1981. Bland utgivna skrifter: doktorsavhandlingen *Hand wahre Hand* (1952), *Äganderätt och handelsintresse* (1960), *Den karolinska militärstraffrätten* och *Peter den stores krigsartiklar* (1961), *Humanitet och rationalism* (1965), *Den socialdemokratiska maktapparaten* (1976), *Den europeiska rättens historia 1–2* (1975, 1980), *Från lagtolkning till lagstiftning – högsta domstolen och godtroshärvärvaren* (1989).

ihop med samarbetet med Thede Palm. Denne hade 1943 börjat i den militära underrättelsetjänsten, och med Tage Erlanders samtycke och kanske på dennes initiativ blivit dess chef 1946 (Palm var liksom Erlander Lundastudent). Palm knöt till sig Erik Anners som nära medarbetare under några år. Ett av Olof Palmes första beslut som statsminister var att avskeda Palm.

En annan av Erik Anners vänner blev Alvar Lindencrona, försäkringsbolagschefen som hade den hemliga rollen som ansvarig för den osynliga motståndsrörelsen ”Stay behind”, en planering av hur bland annat näringslivet skulle agera i händelse av en sovjetisk ockupation. Detta ledde till att Anners fick många intressanta internationella kontakter.

Europatanken var för honom i tiden och rummet näraliggande. Att Europas stater skulle samarbeta för att förhindra ett nytt krig var det primära, de ekonomiska och politiska skälen kom i andra hand.

Det tredje som inte heller syns i *Vem är det*, är att hans rättshistoriska verk blev översatta och utgivna i österled. Och inte bara översatta. De lästes, och han blev en auktoritet.

Erik Anners politiska karriär nådde aldrig partiledarnivå, även om han berättade för mig att Marcus Wallenberg (farfar till nuvarande) uppmanat honom att söka bli ledare. I början av 1960-talet framträdde han regelbundet som högerpartiets representant i TV-programmet ”Nya kammaren”, där de andra yngre politikerna var Olof Palme, C H Hermansson, Gunnar Helén och Thorbjörn Fälldin, alla sedan partiledare.

Inte heller kom han att hämtas av några regeringslimousiner i Stockholm. Chaufförerna till dessa öppnade istället dörrarna i Moskva, dit han kallats. Den sista generationens styrande ryska komminister lyssnade på en som socialdemokrater i Sverige betraktade som ärkereaktionär; ryssarna visste var de hade honom. Gorbatsjov kunde inte på samma sätt veta vad en social- demokrat då stod för. Var det ekonomisk demokrati och politisk romantik? Då tog de hellre råd av en rättslärare än av en rättänkande.

Min egen kontakt med Anners verksamhet inträffade så tidigt som 1963, då en FPU-ombudsman från Borlänge stack några häften i handen på en snart 16-årig ordförande i Liberal ungdom i Orsa. De handlade om aktuella politiska frågor, utgivna av Forum för borgerlig debatt (FBD). Då visste jag inte att skrifterna – de första hade utgivits 1957 – hade personalunion med Svensk Tidskrift. Skriftserien bytte 1967 namn till Forum för samhällsdebatt, som upphörde 1979, samma år som mannen bakom, Erik Anners, slutade som redaktör och ansvarig utgivare för Svensk Tidskrift.

FBD hade ett eget kansli på Drottninggatan, där Carl Swartz var chef. Vi gav ut informationsbrev och hade studiegrupper runt om i landet. Dessa organiserades som ”trojkor” med företrädare för h, fp och c. 1965–1966 fanns grupper på mer än 40 platser. Östen Bohlin, verksam där 1963–1967, hade som främsta uppgift att rekrytera ledare. I styrelsen fanns företrädare för de tre partierna. 1967 bytte stiftelsen namn till Forum för samhällsdebatt (FSD); beteckningen ”borgerlig” skulle undvikas.³

Jag kom att träffa Erik Anners på 1980-talet. Första gången var troligen när han frågade mig, då chef för Näringslivets Ekonomifakta, om vi kunde ge ett bidrag till ett internationellt seminarium om Sovjetunionens ekonomi. Det låg inte i huvudfrågan för vårt uppdrag, men i andemeningen. Seminariet hölls en dag i Uppsala. Anners inledde och sedan talade några ryska ekonomer. Det var inte bara snön i Uppsala som tinade.

Vid sidan av skriftutgivning organiserade Anners möten med politiker ur olika läger och med ledande näringslivsföreträdare. Det skedde i regi av stiftelsen Frihet och framsteg, som han samlade in

³ En nystart kom 1982. Då skrev Erik Anners, Assar Lindbeck och Östen Bohlin om riskerna med löntagarfonder. Efter det årets valförlust startade en aktiv verksamhet i riksdagen. Samtliga borgerliga riksdagsledamöter inbjöds varje riksdagsår till seminarier i aktuella ämnen. Inför varje riksdagsval 1985–1991 redovisades de borgerliga partiernas gemensamma förslag i utskotten. Dessa häften distribuerades till de borgerliga partiernas valarbetare. Kristdemokraterna deltog från 1985. Inför 1991 års val gjordes utredningar om bl a sjukvårds- och bostadspolitik. Under hela denna period samarbetade Erik Anners och Östen Bohlin med medlemmar från de tre (fyra) borgerliga partierna.

pengar till, och som han på slutet bad mig ta över. Han ville att jag, då VD i Företagarna, skulle se till att de kvarvarande begränsade medlen (stiftelsekapitalet) användes till tänkta syften, anpassade för den aktuella politiska situationen.

I olika formationer fortsatte han samla yngre politiker, både socialdemokrater och borgerliga, för att diskutera svensk ekonomi och politik. De var inte många men de tillhör i dag de ledande; en kom att ingå i den socialdemokratiska regering som tillträdde 1994.

Erik Anners blev upptagen intellektuellt, emotionellt och i handling av Ryssland. Han berättade att privat egendom i västerländsk mening knappast fanns i Ryssland före 1917 heller. Det var staten, tsaren, som ägde marken. Men den svenske juristen var optimistisk. För första gången fanns det nu en ledare i Kreml som också hade juridisk skolning; Gorbatsjov fattar det här med egendom och rätt, menade han.

”Vi är emot statlig och privat maktkoncentration” – den formuleringen hörs numera sällan, men den var Thorbjörn Fälldins vinnande budskap mot löntagarfondsförslaget som bar honom fram till statsministerposten 1976.

Det var till den valrörelsen som Erik Anners gav ut studien *Den socialdemokratiska maktapparaten*, med slående teckningar av Jan-Erik Ander. Bilden av maktapparaten som en ångvält var så talande att Svenska arbetsgivareföreningens Sture Eskilsson såg till att en sådan tillverkades och visades runt för allmänheten.

I Storbritannien hade Tories redan under 1950-talet lanserat tankar om ”property owning democracy” som Jarl Hjalmarson översatte till ”egendomsägende demokrati” eller ”ägardemokrati”. Det blev en viktig fråga också för Erik Anners som så sent som 1983 var en av författarna till pamfletten *Personliga investeringskonton: ett sätt att främja trygghet, valfrihet och jämlikhet*.

En inkomst- och egendomsfördelning som folkflertalet upplever som omotiverad underminerar i längden både ekonomin och demokratin, och det var också en underströmning som småningom förde

upp löntagarfondsförslaget till ytan. Bättre förekomma än förekommas, menade rättshistorikern.

På Erik Anners politiska agenda fanns både borgerlig samling och samling över blockgränserna. Det kan verka märkligt; antingen är man för konfrontation mellan borgare och sossar eller för konsensus. Men i ett större perspektiv, och på längre sikt, är det enklare för en betraktare som inte är beroende av ett partimaskineris avlöningskuvert att se till innehållet och inte till formerna.

Därför kunde Erik Anners förena rättshistorisk patina med politikens patos. I Svensk Tidskrift skrev han 1982 om "Demokratin och rättsstaten" (som även ingår i tidskriftens samlingsvolym från detta år). Det är ord som fortfarande har sin bäring och får avsluta denna exposé:

Parallellen med modern socialistisk skatterätt och skattesystemet i 1600-talets enväldsstat blir än klarare om man erinrar sig att enligt 1600-talets skatterättsliga åskådning skulle skattebonden endast få behålla så mycket av gårdens avkastning att det räckte till nödortförsörjning för honom och hans familj.

Vi kanske kommer tillbaka dit igen. För några år sedan framfördes från socialdemokratiskt håll den tanken att grundprincipen för skatterätten borde vara att all inkomst egentligen tillhörde det allmänna och att vad den skattskyldige fick behålla rätteligen var ett medgivande från det allmänna om bidrag till personliga utgifter.

Eftersom socialdemokraterna deklarerat att de tänker ta oss ur den nuvarande krisen genom höjda skatter är det inte otroligt att vi får fler hårresande socialistiska principförslag på skattepolitikens områden. Men kollektivt straff- och skatteansvar, generalklausuler med godtycket i högsätet och skatteuttag till (och över) utplundringens gräns är oförenliga med en rättsstat och undergräver därmed demokratin.

Folkstyret måste bygga på medborgarnas frivilliga och spontana lojalitet gentemot det allmänna. Med tvånget som huvudprincip kan

demokratin inte fungera. Då förvandlas medborgaren till undersåte – och reagerar därefter.

Det är märkligt att socialdemokraterna med sin en gång starka och levande känsla för demokratins ideal och förutsättningar inte har förstått hur illa den svenska rättsstaten och därmed den svenska demokratins förmåga att fungera skadats genom deras skattepolitik.

Fil dr Carl-Johan Westholm har varit bland annat ledarskribent i

Dagens Nyheter, chef för Ekonomifakta, Företagarna och Svensk Handel. Idag är han vice ordförande i Mont Pelerin Society och Uppfinnarkollegiet. Kommenterar samtiden på en egen sajt:
<http://www.stateblind.eu/>

JOHN MAGNUS LINDBERG TILL MINNE

AV REDAKTIONEN (2009)

John Magnus Lindberg, 86, har avlidit. I många år personifierade han och hustrun Lillemor denna tidskrift, han som verkställande direktör för ägarbolaget, hon som redaktionssekreterare och senare redaktör. Många är de yngre skribenter som i familjen Lindbergs hem kring ost och vin diskuterat politikens problem och med en ideologisk tvist formulerat lösningar på dem för publicering i tidskriften. Utan parets insats skulle vi inte kunna fira hundraårsjubileum 2011.

Politik blev tidigt i John Magnus liv ett intresse efter studier i Lund. Som ordförande i det konservativa studentförbundet 1953–1954 tillhörde han en engagerad högergeneration, efterträdd av Leif Carlsson, småningom kulturchef i Svenska Dagbladet, och Håkan Winberg, sedermera justitieminister.

Till uppgifterna som kanslichef för förbundet Frihet och framsteg hörde att med hjälp av yngre akademiker lägga grunden för ett djupare samarbete mellan de borgerliga partierna, länge en svår uppgift med tanke på den splittring som i decennier underlättade fortsatt socialdemokratiskt makttinnehav.

1955–1957 övergick han till försvarsstaben, närmare bestämt det så kallade T-kontoret som var en underrättelsetjänst ledd av Thede Palm. Ett av uppdragen var att för UD:s räkning undersöka Raoul Wallenbergs försvinnande. Något om detta har han skrivit i en artikel, "Underrättelsetjänsten och Wallenbergärendet" i Kungl Krigsvetenskapsakademiens tidskrift (2008).

Som chef för Scania-Vabis återförsäljareförening verkade han sedan i 30 år för ett dynamiskt näringsliv fram till sin pensionering 1987. Därefter väntade ett fortsatt samhällsengagemang i Sveriges Pensionärsförbund (SPF), särskilt volontärinsatsen i Väntjänsten.

Bland skrifter där han medverkade kan nämnas *Maktapparaten (s)*

i kommunerna, tillsammans med Erik Anners (1979), *Löntagarfonderna och företagets framtid*, tillsammans med Sven Norfeldt (1982), samt en artikel om Thede Palm i Krigsvetenskapsakademiens tidskrift (2000).

Landshövding Sven Johansson, mångårig vän och studiekamrat från Lunds universitet och Handelshögskolan, skrev en nekrolog i Svenska Dagbladet (19 juli 2009).

PORTRÄTT AV EN PARTILEDARE: GUNNAR HECKSCHER

CARL BILDT (2004)

Att påstå att det är överskott på bra böcker om politik i Sverige är att begå våld på sanningen. Och inte minst gäller detta försök att blicka bakåt och se vad som egentligen hänt. Nu har dock statsvetaren Tommy Möller kommit ut med en bok om partiledaren Gunnar Heckscher som tydligt bryter det mönstret. Skall man göra en lista på tiotalet läsvärda böcker om det senaste halvseklets svenska politiska historia kommer denna bok med all säkerhet att komma med.

På ytan handlar Möllers bok om en misslyckad partiledare. Gunnar Heckschers år som partiledare 1961–1965 kom att bli problematiska i flera avseenden. Men den som efter noggrann läsning lägger boken åt sidan finner nog att den handlar mer om ett misslyckat parti än om en misslyckad ledare.

Oftast skrivs partiets historia som deras ledares historia. Och alldeles utan betydelse är partiledarna förvisso inte, inte minst i sin funktion av att vara det främsta ansiktet utåt för det som ett parti under ett visst skede försöker att uppnå. Men i en djupare mening är partiernas historia snarare deras idéers historia. Det är hur partierna förmår att formulera och föra fram de idéer som formar deras tids utveckling som ytterst avgör om de är framgångsrika eller inte.

Det var i detta djupare avseende som Gunnar Heckschers period som partiledare blev ett misslyckande. Under 1950-talet hade radioålderns framgångsrike Jarl Hjalmarson fört partiet framåt i en serie av val, men i den kraftmätning 1960 som man hade hoppats så mycket på misslyckades man trots detta med det efterlängttade regimskiftet.

Det var den inte alltför remarkabla bakstöten 1960 som förde in dåvarande högern i en malström av taktiserande och splittring som skulle komma att dominera betydande delar av 1960-talet, och det

var denna situation som Gunnar Heckscher hade att hantera. Möller citerar Gösta Bohmans skildring av denna sorgliga period när Gösta konstaterar att ingen förmodligen hade lyckats att vara framgångsrik partiledare under dessa omständigheter.

I media talades om en djup motsättning mellan mörkblå och ljusblå krafter i partiet. I sak fanns betydande taktiska motsättningar om hur det borgerliga samarbetet, och då inte minst fenomenet Medborgerlig samling i Malmö 1964, skulle hanteras. I grunden låg en skillnad mellan dem som såg partiets främsta uppgift som att vara ett ankarfäste i en tid då alltför mycket höll på att förändras – detta var den frambrytande kulturradikalismens år – och de som såg nödvändigheten av en anpassning till en delvis förändrad tidsålder.

Det slående är att det mesta handlade om taktik, och mycket litet om idéer. Även om det är djärvt att våga generaliseringar skulle jag vilja påstå att taktikdominerade perioder alltid leder till problem, medan idédominerade diton i alla fall har förutsättningar att leda till framgång. Ett parti inspirerar inte främst genom sin taktiska färdighet, utan genom sin idémässiga övertygelse.

Gunnar Heckscher var i de flesta avseenden en annorlunda politiker. Han kom från ett hem naturligt dominerat av den intellektuelle giganten Eli Heckscher, men också av ett umgänge som omfattade det mesta av vad den tiden hade att bjuda av intellektuellt orienterade debattörer. Möller återger hur Bertil Ohlin hävdade att han lärt känna Gunnar redan innan denne unge man ens hade lärt sig att tala. Och Heckschers utmanare i partiledarvalet 1961 Leif Cassel kom självfallet från exakt samma miljö, och till betydande del samma middagsbord och konversation.

Heckscher var intellektuell och akademiker framför allt. Professor i statskunskap i Uppsala i rekordunga år, och därefter ovanpå detta en karriär i politiken fram till partiledarskapet.

Därefter – men det ligger utanför boken – fortsatte karriären. Gunnar blev framgångsrik ambassadör i först New Delhi och Tokyo, författade böcker om dessa delar av världen som fortfarande förtjänar

att läsas, och blev efter sin hemkomst efterfrågad ordförande i viktiga samhällsutredningar inte minst på författningsområdet.

Därtill kom att han under dessa år också återknöt kontakten med sitt gamla parti. Jag tillhörde dem som högt uppskattade middagar, luncher och samtal med den alltid kloke Gunnar Heckscher, och imponerades av hans ungdomliga engagemang i ett debattklimat på 1980-talet som genom sin idéinriktning nog tilltalade honom mer än vad som hade varit fallet på 1960-talet. Hans livaktighet då återspeglas inte minst i det material om dialogen mellan de då bägge pensionerade partiledarna Gunnar Heckscher och Gösta Bohman som Möller replierar en hel del på i sin bok.

Det är ingen tvekan om att Heckscher som partiledare gjorde taktiska felsteg inte minst i hanteringen av de inre motsättningarna i partiet. Men det förvånar föga den som kände honom. Hans intresse var för idéerna först och främst. Och det är när man ser på idéernas utveckling som det viktigaste som det blir nödvändigt att påtagligt modifiera den också av Möller använda beteckningen på honom som en misslyckad partiledare.

Med all sannolikhet var det taktiskt tveksamt att göra Europafrågan till ett huvudtema i kommunalvalet 1962. Säkert hade Erlanders djupa Europaskepsis i det så kallade Metalltalet då en än solidare förankring i folkmyllan än vad som är fallet i dag. Men för Heckscher handlade det inte först och främst om taktik utan om vad som var rätt och riktigt i det längre perspektivet, och han hade svårt att tänka sig ett Sverige som inte helt och fullt var med och försökte att forma den europeiska utvecklingen.

Med samma sannolikhet var det ett misstag att hantera pensionsfrågan på det sätt han kom att göra i valrörelsen 1964. Men åter handlade det om övertygelse. Han hade svårt att se att man skulle acceptera att stora grupper ställdes vid sidan och glömdes bort, och eftersom överskott fanns kunde de användas för dessa socialt rättfärdiga ändamål. Att nästan allt han då sade och föreslog sedan dess visat sig rätt och genomfört är i alla fall historiens bekräftelse på att

taktikens primat inte alltid skall accepteras.

Vad Heckscher gjorde med Europafrågan var att föra in ett visionärt element i ett föga visionärt parti, och därmed en fråga som under kommande decennier kom att betyda mycket för att både inspirera och för att locka inte minst yngre människor till partiet. Det är påfallande många av dem som burit upp partiet under senare decennier som vittnat om att det var denna fråga före andra som gjorde att just detta parti blev deras.

Det är Heckscher som före andra har förtjänsten av att moderaterna under lång tid naturligt sågs som Europapartiet före andra i svensk politik. Det var en viktig del av den bild av ett moderniserings- och framtidsparti som betydde mycket för att föra partiet ur den djupa svacka det kom att hamna i under taktiserandets och anpassningspolitikens 1960-tal.

Jag vet inte om Gunnar Heckscher var en populär partiledare med de mått som vår tid ständigt använder. Jag tvivlar på det. Men också Möllers bok visar att han var en partiledare som – i alla fall utanför de inre intrigerna – möttes med betydande respekt. Förhållandet till Tage Erlander – en person som Heckscher i och för sig misstrodde – var i grunden gott, och man slås av den närhet som under dessa år fanns i samtalen inte minst om utrikes- och säkerhetspolitiken. Sedan regeringsskiftet 1976, då den nye oppositionsledaren Palme inte ansåg att han borde tala med den nye statsministern Fälldin, har den traditionen så gott som fullständigt försvunnit.

Tommy Möllers bok handlar om mycket, och inte först och främst om en misslyckad partiledare. Det handlar om en imponerande person, ett mindre imponerande parti, en period av brytning i samhällsdebatt och samhällsutveckling, partiledarskapets villkor, förhållandet mellan intellektuella och politik, en judisk familjs historia och mycket annat. Men i grunden är den – på samma sätt som Olof Ehrenkronas bok om Curt Nicolin – något av en spegel av ett intressant skede i vår moderna politiska historia.

Boken kommer ut när moderaterna firar sitt hundraårsjubileum

2004. Det är alldeles utmärkt. Gunnar Heckscher förtjänar en plats bland de allra främsta som formare och bärare av de idéer som faktiskt lett moderaterna till framgång. Intill sin bortgång kände han en bitterhet över att denna framgång inte kom under de år då han hade partiets formella ledning. Men Möllers bok visar att historien ibland kan bidra till att viss rättvisa skipas.

(2004:4)

Carl Bildt, riksdagsledamot 1979–2001, arbetade under 1970-talet som politisk sekreterare åt dåvarande partiledaren Gösta Bohman. 1986–1999 var Bildt partiledare, 1991–1994 statsminister. Idag är han Sveriges utrikesminister. Hans sajt, "Alla dessa dagar", är välbesökt: <http://carlbildt.wordpress.com/>

PORTRÄTT AV EN PARTILEDARE: GÖSTA BOHMAN

CARL BILDT (2006)

Vad hade Gösta Bohman att säga om välfärdsstaten? Mycket litet. Han talade och skrev ofta, mycket och länge om individen och om samhället, men föga om staten.

Före 1970-talet hade välfärdsstaten diskuterats främst i ekonomiska termer. Under 1960-talet hade det diskuterats om vi egentligen hade råd med det som kallades den ofantliga sektorn. Och Gösta tillhörde förvisso dem som tyckte att expansionen av de offentliga utgifterna hade gått alldeles för snabbt. Men hans angreppssätt var ändå ett annat.

Två begrepp förknippas med den diskussion kring dessa frågor som han förde på 1970-talet: Den nya individualismen, och den nya otryggheten.

Båda begreppen väckte rätt starka aggressioner hos de politiska motståndarna. Det antydde att han ville ha statarsamhället tillbaka. Och det hävdades att han svartmålade Sverige.

När han gav ut sin bok *Tankar om mitt Sverige* 1974 kunde han fortfarande skriva att vi i Sverige hade en högre levnadsstandard än något annat europeiskt land. Med dagens mått mätt var arbetslösheten – öppen liksom dold – mycket låg, och sjukskrivningstalen antydde ingen motsvarighet till den pestepidemi som förefaller ha hemsökt nationen under senare år. Det borde ha varit ett rätt välmående land.

Men Gösta Bohman var inte den som såg samhället främst i den ekonomiska forskningens och statistikens ljus. Förutom de vardagskontakter som alltid tillhör det politiska livet var det i mycket stor utsträckning i den moderna litteraturen som han såg samhället spegla sig. Det handlade om Stig Claesson, Birger Norman, Olle Hedberg, PC Jersild och inte minst Sven Delblanc och Lars Gustafsson.

Här fanns en ensamhet och maktlöshet mitt i välfärden som Gösta Bohman försökte att lyfta fram. Här sökte han svaret på frågan om varför medborgarna i det välmående välfärdslandet Sverige kände sig missnöjda. Så växte begreppet den nya otryggheten fram. Det var inte bara – inte ens främst – ekonomiskt. Det handlade om att individer som till synes getts all trygghet av staten ändå tyckte sig se hur denna fallerade, hur lösningar för alla sällan passade den enskilde, hur någonting som i statistikens tabeller uppifrån såg så fint ut nerifrån mest ledde till känslor av maktlöshet, utsatthet och otrygghet.

Så lades till detta begrepp den nya individualismen. Jag minns hur det formades efter valrörelsen 1973. Då såg man – kanske för första gången riktigt ordentligt – hur socialdemokratin började förlora röster i de delar av Sverige som mer än några andra hade formats av deras politik.

Det var inte städernas köpmän eller landsbygdens bönder det handlade om – de hade annan hemvist. Utan det var i det nya välfärds-Sverige, i av sociala ingenjörer skapade förorter och nya bygder som det växte fram en ny individualism som tyst och försiktigt, men mycket tydligt, började att revoltera mot den kollektiva omsorgens alla modeller och mekanismer.

Minns att detta var en tid då socialdemokratins stöd i valmanskåren normalt låg kring cirka 45 procent.

Småningom kom Gösta att till dessa två begrepp lägga ett tredje. Det var från professorn David Magnusson han lånade begreppet ”den inlärda hjälplösheten” för att försöka att beskriva en del av de mekanismer som hade trätt fram inte minst i den moderna litteraturen.

På något sätt verkade det som om välfärdsstatens alla modeller och mekanismer hade en tendens att skola individerna i hjälplöshet. Du kan inte själv – men staten kan se till att du kan. I många fall – det var ju det som hade burit upp det sociala reformarbete som i de flesta fall skett under bred politisk enighet – handlade det om att hjälpa individer som faktiskt inte hade någon annan möjlighet. Men ju mer systemen byggdes ut, desto diffusare blev gränserna gentemot dem

som kanske trots allt kunde hjälpa sig själva, de som alldeles definitivt hade haft den möjligheten.

Tidens tes var att ett system för omsorg om vissa måste vara ett system för omsorg om alla för att inte nya klyftor och spänningar skulle skapas. Och därmed blev det system som hjälpte också dem som kanske inte på samma sätt behövde hjälpen, ett system som riskerade att skola individerna till hjälplöshet.

Ett sådant samhälle riskerar förr eller senare att bli ett farligt samhälle. Och det var därför Gösta ville bygga på den nya individualism han såg i det nya medelklasssamhället Sverige för att mota den hjälplöshet som annars riskerade att programmeras in i allt fler. Sakta, subtilt men säkert, fanns det annars en risk för att frihetens grundvalar skulle komma att eroderas. Det skulle bli ett farligt samhälle.

Så långt förde Gösta Bohman sällan sina tankar. Han ställde frågor, citerade och utmanade i syfte att pröva sig fram. I diskussionen utnyttjade han stundtals reträtten med samma taktiska skicklighet som offensiven. Men ständigt handlade det om ett försök att få samhällsföreställningarna att bryta upp från modeller som han fruktade höll på att föra oss i alldeles fel riktning. Idémässigt var det ett ständigt ifrågasättande av kollektivismens modeller och föreställningar.

Mycket av denna diskussion kom att föras vidare av Staffan Burenstam Linder, som med stor tydlighet ställde välfärdsstaten i kontrast mot välfärdssamhället, och hävdade att den förre höll på att utvecklas till ett första klassens hot mot det senare.

Nu – några decennier senare – är vi ett sjukdomsdrabbat medelinkomstland i Europa, med en arbetslöshet som riskerar att föda en allt farligare social desperation inte minst i storstädernas invandrardominerade ytterområden. Nu diskuteras förvisso bidragsnivåer – men alltför sällan de mer grundläggande frågor som då ofta ställdes av Gösta Bohman och Staffan Burenstam Linder. Förvisso kan vi bidra till att råda bot på den saken.

(2006:1, anförande vid Bohmanfondens årliga seminarium 2005)

VÄGEN TILL ETT ANNAT SVERIGE

OLOF EHRENKRONA (2002)

Vissa telefonsamtal är lättare att komma ihåg än andra. Som när jag 1994 blev uppringd av dåvarande statssekreteraren i finansén, Urban Bäckström. Han ville höra min bedömning i en fråga som just då bereddes i departementet. Det gällde ett förslag att slopa förmögenhetsskatten och hur det skulle kunna påverka utsikterna i den förestående valrörelsen. Helt ovetande om att skatteministern Bo Lundgren umgicks med sådana planer och ganska överraskad bad jag om några timmars betänketid för att fundera igenom saken.

Att regeringen riskerade att förlora på saken var tämligen uppenbart. Socialdemokraternas problemformuleringsprivilegium – inte minst i medierna – i fördelningsfrågorna var inte bara obrutet. Det kunde dessutom förväntas växa sig starkare än någonsin under intryck av de kraftiga besparingar i statsutgifterna som var nödvändiga för att hantera budgetunderskottet.

I politikens tillväxtdimension var bilden däremot annorlunda. Här hade regeringen ett betydligt starkare förtroende. Frågan var om förmögenhetsskattens avskaffande skulle kunna motiveras som en tillväxtreform eller om kritiken av dess fördelningseffekter skulle ta över?

Jag var genuint tveksam till vad som var rätt. Förlorade vi valet skulle vi ju också förlora alla möjligheter att driva sakfrågan. Men att avskaffa förmögenhetsskatten – och arvsskatten – var ett viktigt led i en strategi för att bromsa flykten av kapital och investeringar från Sverige. Och i den djupa nedgång som Sverige var i efter 1970- och 1980-talens devalveringsdrivna vanskötsel av ekonomin, var det nödvändigt att återställa de tillväxtskapande drivkrafterna.

Hur det sedan slutade vet vi. Fyrpartiregeringen förlorade valet 1994 och socialdemokraterna inledde ett skattepolitiskt återtåg.

Gradvis leddes vi tillbaka in i det "perversa" skattesystem som den tidigare socialdemokratiska finansministern Kjell-Olof Feldt hade försökt få sitt parti att överge. De mest tillväxtfientliga skatterna permanentades medan fördelningspolitiken perverterades ytterligare genom att vissa skattebetalare med stora förmögenheter befriades från förmögenhetsskatt. Det var priset för att de skulle stanna kvar med sina företag i Sverige. Samtidigt tvingades vanliga pensionärer att sälja sina hem när fastighetstaxeringen drev upp förmögenhetsvärdena.

Socialdemokraterna hade återinfört skattefrälset, en skattebefrielse grundad på dynastiskt ägande i utbyte mot att de som erhöll skatteprivilegierna mobiliserade sina resurser till välfärdsstatens försvar.

Men för socialdemokraterna fanns ingen annan möjlighet så länge de vägrade att medverka till ett allmänt sänkt skattetryck. I en öppen ekonomi är det svårt för att inte säga omöjligt att i längden upprätthålla mer ogynnsamma skattevillkor på rörliga skattebaser – finansiellt kapital och humankapital – än andra länder. Och därför blev det nödvändigt att maximera uttaget från orörliga skattebaser som fastigheter och lågutbildade utan alternativ arbetsmarknad.

I längden är detta naturligtvis ingen hållbar politik eftersom den saknar stöd i medborgarnas känsla för vad som är rättvist. Under det knappa decennium som har gått sedan regeringsskiftet 1994 har socialdemokraterna därför tvingats allt närmare den omprövning som för ett par veckor sedan signalerades i den Edinska utredningens förslag att slopa arvs- och förmögenhetsskatterna.

Om socialdemokraterna orkar fullfölja LO-ekonomens tankegångar skulle det således ha tagit ungefär ett decennium att bryta upp från den fördelningspolitiska tradition som har dominerat efterkrigstiden och varit en av de viktigaste drivkrafterna bakom den svenska tillväxtekonomins nedgång och fall.

Skattebasutredningens förslag har därmed blivit en av många bekräftelser på hur initiativet i samhällsomvandlingen till sist har gått

över till borgerligheten och på socialdemokraternas svårigheter, alltsedan 1970-talets offensiv mot marknadshushållningen, att stå emot ett förändringstryck som inte har gått deras väg.

Givet den traditionella definitionen av konservatism är föreställningen om ett konservativt parti som under längre tid driver på samhällsomvandlingen långtifrån självklar. Det går att tänka sig enstaka avbrott i historien där ett samhälles konservativa grupperingar förmår att rida spärr mot utvecklingen eller till och med återta förlorad terräng. Men att under flera decennier driva fram samhällsomskapande reformer är någonting helt annat. Det förutsätter en förmåga att ifrågasätta det bestående och det förgångna samt positiva föreställningar om framtidens möjligheter som inte naturligen ingår i det konservativa idégodset.

I anslutning till moderaternas hundraårsjubileum 2004 pågår ett större forskningsprojekt om högerns historia vid Södertörns högskola. Nu har de första uppsatserna nått trycket och getts ut under titeln *Anfall eller försvar – högern i svensk politik under 1900-talet*. Boken behandlar ett brett spektrum frågor som alla förtjänar att reflektera över. Men jag skall nöja mig med att beröra en aspekt i den inledande uppsatsen, där forskningsprojektets ledare Torbjörn Nilsson behandlar högerns vacklan mellan konservatism och liberalism. Han beskriver de förskjutningar längs den ideologiska skalan som framför allt under det sista kvartssekklet har gjort moderaterna allt mindre konservativa och allt mer liberala. Och han gör det bland annat genom att resonera om partiets förhållande till historien och utopin.

Nilsson visar hur moderaternas liberala omorientering märks inte minst på deras framtidstro, deras genuint positiva förhållningsätt till utvecklingen och på det sätt de har tagit – eller inte har tagit – historien till hjälp i agitationen. Båda dessa aspekter är viktiga i en idéanalys av det slag som Nilsson gör och studeras tyvärr alltför sällan systematiskt. Ändå är det kanske just i dessa avseenden som den politiska rockaden i västvärlden under 1900-talets sista decennier blir som tydligast.

I dag är det närmast en självklarhet att det ledande bevarandepartiet i svensk politik är socialdemokraterna och att moderaterna står för den mest radikala samhällsomvandlingen. Mönstret är detsamma i hela Europa med en vänster som blickar tillbaka och vill bevara och en liberalkonservativ höger som ser framåt och vill förändra. Men så sent som i början av 1970-talet var rollfördelningen alls inte lika entydig. Socialdemokraterna befann sig då ännu i slutet av sin skördetid och drev i Sverige under Olof Palmes ledning fram ett reformprogram som moderaterna – oftast ensamma – motsatte sig.

Det var först när väljarna började uppfatta att socialdemokraterna drog i väg i tangentens riktning och konsekvenserna för den enskildes frihet och ekonomins utveckling blev allt mer tydliga som moderaterna fick fäste för en förändringspolitik formad på grunderna av deras tidigare motstånd. Och det var i detta motstånd mot en samhällsutveckling som uppfattades ha gått om inte överstyr så åtminstone till överdrift, som ett nytt reformalternativ hämtade sin legitimitet.

Utvecklingen som lade grunden för moderaternas offensiv kan delas in i tre faser. Den första fasen kulminerade under 1970-talets första år och karakteriserades av att politiken syftade till att störa – eller ännu hellre förstöra – prisbildningen på en rad enskilda marknader. De mest kända exemplen är kredit- och bostadsmarknaderna där den helt sattes ur spel. Men också flera andra marknader reglerades sönder eller socialiserades. Dit hörde försäkringssparandet och privata tjänster inom vård, omsorg och utbildning. En administrativ, byråkratisk, resursfördelning ersatte marknadens allokering, vilket ofelbart ledde till brist- eller överskottsfenomen, köer eller tomma platser, och allt mer pockande kvalitetsproblem.

Arbetsmarknaden var ett specialfall, eftersom den ända sedan seklets början hade styrts av avancerade priskarteller. Där flyttades nu positionerna fram genom att staten tog den ena partens parti, och drev fram en kostnadsexplosion som körde ekonomin i botten.

Om det första skedet hade handlat om ett systematiskt förstörel-

searbete av ekonomins mikrostrukturer, präglades nästa skede av oförmågan att upprätthålla makroekonomisk balans. I spåren av de internationella valuta- och oljekriserna i början av 1970-talet uppstod allt större obalanser. Samtidigt bröts en tidigare ordning upp, där varje nation hade betraktat sin ekonomi som ett mer eller mindre slutet system. En fortsatt globalisering med växande handelsströmmar och allt större och snabbare kapitalflöden ställde den nationella ekonomiska politiken inför nya utmaningar. Varje land måste nu ha ordning på inflation och utrikesbalans. Missköttes företags- och arbetsklimatet och den ekonomiska politiken, med makroekonomisk instabilitet som följd, blev resultatet valutakriser, räntechocker och underskottsproblem.

Skede nummer tre inleddes med Thatchers och Reagans revolutioner i Storbritannien och USA. Nu var det restauration som gällde, att återskapa tillväxtkraften i ekonomierna, och för detta krävdes att marknaderna började fungera igen, inflationen knäcktes och den makroekonomiska stabiliteten återställdes.

Till stor del förlöpte utvecklingen parallellt i hela västvärlden under alla dessa tre skeden. Sverige var långt ifrån ensamt om att föröda produktionsvillkoren på mikroplanet. I många västeuropeiska länder gick socialiseringen av det privata näringslivet längre än hos oss. Inte heller var vi ensamma om att missköta våra nationella ekonomiska förhållanden. Och även vårt land påverkades av den marknadsekonomiska renässansen i Storbritannien och USA.

Men det nya i bilden var att Sverige började avvika till det sämre under 1970-talet. Ända sedan 1930-talets depressionsår hade det varit tvärtom. Sverige hade en mer gynnsam utveckling än omvärlden. Det var också då som den svenska självbilden skapades, som i hög grad består än i dag, att vi har en mer effektiv och rationell politisk beslutsprocess än andra.

Om denna självbild var riktig då kan naturligtvis diskuteras. Men i dag är det i alla händelser ett ofrånkomligt faktum att Sveriges förlorade platser i välståndsligan har sin yttersta orsak i politiska miss-

grepp. Länder som haft att bekämpa liknande obalanser, exempelvis Storbritannien, Holland, Irland och Danmark, har samtliga varit mer framgångsrika i att rätta till missgreppen. Danmark och Storbritannien är ett föredöme, när det gäller reformer för att öka rörligheten på arbetsmarknaden. Storbritannien avreglerade finansmarknaderna och reformerade sina skatter med sådan framgång att man blev ett av världens mest attraktiva länder för utländskt finanskapital. Också Irland gjorde upp med ett skattesystem som hämmade produktion och tillväxt, och lyckades därigenom att få en rad spjutspetsföretag att etablera sig i landet. Holland har långt mer framgångsrikt än Sverige tagit itu med socialförsäkringssystem som har löpt amok.

Det enda område där vi kan säga att Sverige är ett föredöme gäller pensionerna. Vi lyckades till sist slakta en av den svenska välfärdsstatens allra heligaste kor – ATP. Kanske kan vi också trösta oss med att Tyskland har varit ungefär lika oförmöget som Sverige att få det politiska systemet att leverera de nödvändiga reformerna.

Medan kriserna under 1900-talets första hälft anfördes som starka motiv för att politisera ekonomin där marknaden syntes ha misslyckats, har kriserna under århundradets andra hälft lett till rakt motsatta slutsatser. Med en tredjedel av alla yrkesverksamma selsatta i stat och kommun och stora medborgargrupper beroende av det offentliga transfereringar samt med offentliga utgifter och inkomster som väl överstiger hälften av BNP, är det svårt att bortse från politikens ansvar för levnadsstandardens svaga utveckling och ekonomisk stagnation. Och detta har sin betydelse när moderaternas förhållande till konservatismen och liberalismen skall definieras. I sin samhällskritik har moderaterna nämligen ett starkare drag av konservatism än i partiets reformprogram.

I samhällskritiken finns den pessimistiska synen på en utveckling som leder nationen i fördärvet. Stigande skatter och ökade offentliga utgifter undergräver såväl det allmänna välbefindandet som den enskildes och hotar individens frihet. Den stora världens välfärdssystem invaderar den lilla världen och den sociala ingenjörskonsten ersätter

den organiska utvecklingen på individens och familjens villkor.

Till en del finns paralleller med en motsvarande liberal samhällskritik, men bara till en del, eftersom 1900-talsliberalismen ofta varit en väl så stark förespråkare för den sociala ingenjörskonsten och offentliga försörjningssystem som vänstern.

Moderaternas kritik av det bestående handlar således i hög grad om en misstro mot utvecklingen dit den just nu leder oss. Det är först i nästa fas i tron på de egna lösningarna – med individens frigörelse som den blå tråden i det moderata programmet – som liberalismen med dess framtidstro och optimistiska människosyn tar överhanden. De uppblossande ekonomiska kriserna och den långsiktiga men mer smygande stagnationen blev på så vis drivkraften bakom kravet på förnyelse och förändring.

I anslutning till detta är de historiska argumenten som under olika epoker har fått stötta agitationen av särskilt intresse. Nilsson berör dem ganska ytligt trots att de faktiskt säger mycket om moderaternas hållning till liberalismen och konservatismen. Vid sekelskiftet och fram till första världskriget hade kungar som Gustav II Adolf och Karl XII högkonjunktur.

När konservativa sökte sig bakåt för att finna Sveriges gloriösa förflutna landade man ofelbart i stormaktstiden eller i knät på Engelbrekt och Gustav Vasa. Ingen riktig konservativ skulle ha kommit på tanken att hylla Gripenstedt eller Louis De Geer för att de drev fram de stora liberaliseringsreformerna i mitten av 1800-talet.

Nästan åttio år senare lyfte Gösta Bohman och senare Ulf Adelsohn, Carl Bildt och Bo Lundgren fram just dessa reformer som historiska förebilder. Stormaktstiden i alla ära, men när moderaterna i dag skall peka på en svensk storhetstid så är det den industriella revolutionen under 1800-talet och det svenska undret under efterkrigsåren som resultatet av produktionens, handelns och samhällslivets frigörelse.

Det konservativa greppet att ta historien till bevis för att man har rätt används således alltjämt av moderaterna och knappast i mindre utsträckning i dag än för 100 år sedan. Men den historia som lyfts

fram är historien om hur Sverige förvandlades från en konservativ stat styrd av krigare och ämbetsmän, till ett land där industriföretagare, bankmän och grosshandlare plötslig steg fram i ljuset.

Det ligger flera intressanta budskap inbäddade i denna givetvis något anpassade historiesyn. Det ena är att samhällsförändringen bejakas. Den konservativa tanken att det bestående är bra, eftersom det har vuxit fram ur det förflutna är utbytt mot en dynamisk utvecklingssyn. Det andra är det starka förord för social rörlighet som ligger i hyllningen till 1800-talets och 1900-talets framsteg. Här platsar inte den konservativa föreställningen om värdet av fasta sociala hierarkier.

Varken samhällskritik eller historiska hänvisningar räcker emellertid för att under längre tid bevara initiativet i den politiska utvecklingsprocessen. Missnöjespartier är ofta effektiva i sin samhällskritik men blir ändå inte särskilt långlivade därför att de saknar lösningarna. Och historiska exempel är bra men de lider av den uppenbara bristen att vi inte kan upprepa historien.

Ett uthålligt politiskt initiativ har därför bara den som förmår att dominera debatten och få andra att förhålla sig till de egna förslagen. En samhällsdebatt som präglas av socialdemokraternas motstånd mot privatiseringar och skattesänkningar är därför en större framgång för moderaterna än en debatt där moderaternas motstånd mot socialiseringar dominerar agendan.

Sedan 1980-talets början har moderaterna haft vad som kan kallas för reforminitiativet. De har lyckats att bygga allianser och attrahera andra partier att följa med i deras riktning, något som socialdemokraterna tidigare var ganska ensamma om. Störst var utdelningen självfallet under den moderatledda regeringen 1991–1994, men även i opposition har moderaterna haft påfallande lätt att få åtminstone verbal uppslutning kring sina förslag. Beslutet att gå med i EU och den allmänna bekännelsen till vikten av att förbättra företagsklimatet är typiska uttryck för hur långt politiken har avlägsnat sig från 1960- och 1970-talens vänsteridéer.

Samtidigt är det en konst i sig att bevara initiativet. Med kravet att ständigt förnya sig och ligga steget före i att formulera morgondagens politik ökar också risken för att radikaliteten blir ett självändamål. Väljarna hänger inte med i den allt mer hetsiga jakten på nyhetsvärden. Detta fick vänstervågen att dö ut under 1970-talet och höger-vågen riskerar att gå samma öde till mötes om dess företrädare inte förmår att etablera ett reformprogram med en bred legitimitet.

Jakten på nya profilfrågor riskerar att leda till en marginalisering av agendan. Frågorna i politikens huvudfåra känns uttjatade och det är svårt att komma vidare utan att hamna långt ut i tangentens riktning. Aktivisterna söker nya, av politiken obearbetade fält och glömmer bort att det måhända finns goda skäl till att de ligger i träda, eftersom det kanske är områden som inte alls skall inrangeras under politikens domäner eller också bara berör ett fåtal medborgare.

Den intressanta frågan framöver är därför om moderaterna förmår att återta initiativet efter valnederlaget 2002 eller om man kommer att gå samma väg som brittiska Tories? Risken är att valförlusten understryker tendensen till inåtvändhet som har funnits i den moderata debatten ända sedan slutet av 1990-talet. När ett parti blir självrefererande, det vill säga relaterar sina ställningstaganden till sig själv i stället för till väljarnas eller landets behov, krav och intressen, förlorar dess ståndpunkter också i relevans och så småningom försvinner också dess väljare.

Utvecklingen i moderaterna har stått och vägt under några år. Kommer partiet att klara av att förstärka sin förnyelseagenda för Sverige? Förmår det att identifiera moderniseringsbehovet på ett sätt som både svarar mot Sveriges reella problem och möjligheter och mot den enskildes uppfattning om vad som behöver ske för att just han eller hon skall få det bättre?

En förutsättning för att lyckas med detta är att politiken diskuteras, ifrågasätts och formas med blickarna riktade utåt: Mot den värld som ska förändras och de människor som är de verkliga uppdragsgivarna.

(2002:6)

Olof Ehrenkrona har varit bland annat stabschef hos partiledarna Bohman och Adelsöhn, samt ledarskribent i Svenska Dagbladet. 1991–1994 var han planeringschef i Statsrådsberedningen. I dag är han ambassadör i Utrikesdepartementet. Han har utgivit bland annat *Nicolin* – en svensk historia (1991) och *Företagande och frihet – hundra år med Handelskammaren i Stockholm* (2002).

SLUTET PÅ VÄNSTERNES IDÉKRIS?

STIG-BJÖRN LJUNGGREN (2000)

Organisationer och sammanslutningar måste ideologiproducera för att hålla sig kvar i samhällsdebatten. I princip finns tre olika slags ideologiproduktion.

Den enkla ideologiproduktionen använder ett enkelriktat budskap – exempelvis ledarartiklar, reklamaffischer eller flygblad. Den består av simpla signaler från en ”sändare” till en ”mottagare”. Här gäller det ofta för sändaren att hitta olika finurliga sätt att passera mottagarens filter, ungefär som när DN Debatt regelmässigt sätter falska rubriker på debattartiklarna för att få läsarna att reagera och börja läsa.

Från politiken ser vi ofta denna typ av ideologiproduktion i samband med valrörelserna när det gäller att hitta rätt formel för att sätta dagordningen, typ ”röd-grön röra” eller ”vård-skola-omsorg”.

Arbetarrörelsens första maj är fortfarande i hög grad en verksamhet som använder den militära organisationsformen för sina manifestationer. Man marscherar, bär standar, spelar marschmusik, ställer upp sig framför några generaler och avhör en förkunnelse.

Något mer avancerad är den vanliga ideologiproduktionen som försöker få till stånd en dialog mellan ”sändare” och ”mottagare”. Exempelvis publicerar ledarsidorna gärna brev till redaktionen – och debattsidorna är de traditionella mötesplatserna för någon slags debatt. Det klassiska torgmötet är också ett exempel på hur man försöker skapa åtminstone antydning till diskussion.

Arbetarrörelsen har på detta område Aktuellt i politiken, Broderskap, tidskriften Tiden, LO-tidningen, ett otal fackförbundspublikationer och andra diskussionsinriktade fora.

Slutligen har vi den kvalificerade ideologiproduktionen. Den sker i mer interaktiva och dynamiska former. Det gäller i grunden att upphäva skillnaden mellan ”sändare” och ”mottagare” och skapa en miljö

för ömsesidighet och gemensamhetskänsla. Idealet brukar vara en studiecirkel eller ett seminarium.

Flertalet organisationer inom arbetarrörelsen strävar åt detta håll. Från ABF till organisationen för homosexuella socialdemokrater försöker man vara samlingspunkt för kvalificerade samtal om samhällsfrågor.

En viktig komponent i den kvalificerade ideologiproduktionen är ”tänktankarna”. Här har arbetarrörelsen dock inte ansträngt sig speciellt mycket. Men nu, tjugo år efter att Timbro blommade upp, kan vi se att det börjar röra på sig

Sedan några år finns LO Idédebatt som leds av Ingemar Lindberg och Olle Sahlström, två skarpsinta, intellektuella inom rörelsen. De har genomfört det mest imponerande idéarbetet inom arbetarrörelsen på länge – den interaktiva diskussionsklubben ”Samtal om rättvisa” – som engagerade människor i ett djupsamtal om viktiga samhällsfrågor.

LO Idédebatt arbetar bland annat med att försöka knyta ihop rörelsen med olika akademiska forskare. Dessutom har man decentraliserat seminarieverksamhet – förvisso håller man oftast till i Stockholm, men dyker också upp på ställen som Skövde och Halmstad. Även filmvisning och andra kulturella aktiviteter står på dagordningen.

I LO-sfären försöker man också utnyttja ny teknik för att få tillstånd en dialog om demokratin och andra värdefrågor. Det är delvis ett decentraliserat arbete som inte sätter så många spår i riksmidia, men säkerligen på lite sikt skapar en grogrund för ökad politisk aktivitet.

Mycket tyder på att fackföreningsrörelsen skapar en ny politisk plattform som inte i första hand skall utnyttjas som en resurs för SAP, utan tvärtom utgöra ett alternativt politiskt instrument för fackföreningsrörelsen när det gällande inte anses tillfredsställande.

Framtiden för den här typen av fackföreningsbaserade aktiviteter är ljus. Det traditionella partistödet till SAP utgör en opinionsmässig belastning och kommer sannolikt att stegvis avvecklas. Vi kan där-

vidlag erinra oss att näringslivsbidragen till de borgerliga partierna stoppades i början av sjuttioalet efter kraftfull kritik – och därmed frigjordes resurser att satsa på verksamheter som exempelvis Timbro. Vänsterframstötarna mot näringslivet blev därmed kontraproduktiva. De borgerligas kritik mot LO-pengarna kommer på samma sätt säkert att binda ris för egen rygg.

Till detta kommer att LO tvingas möta den ökade satsning på kvalificerad ideologiproduktion som Saco genomför. Ambitionen hos akademikerfacket tycks nämligen vara att slå sig fram som en av de ledande tänktankarna i Sverige.

LO har dock varit dålig på att utnyttja de goda arbeten som man varit med att ta fram. Vid LO:s hundraårsjubileum presenterades exempelvis en lång rad intressanta böcker, inte minst Bo Stråths *Mellan två fonder – LO och den svenska modellen* (Atlas 1998) och Anders Ljohanssons och Lars Magnussons *LO andra halvseket – fackföreningsrörelsen och samhället* (Atlas 1998). Men dessa har nästan inte alls fått den uppmärksamhet de förtjänar.

Från SSU har utgått en del initiativ till förnyelse av det politiska samtalet. SSU-ordförande som Karl-Petter Thorwaldson och Niklas Nordström har aktivt försökt lansera begrepp som exempelvis ”egenmakt”.

Ur SSU återskapades – under visst motstånd – också det socialdemokratiska studentförbundet i början av 1990-talet. Det anordnar seminarier och utger *Libertas*. Dessutom producerar de tillsammans med LO Idédebatt den ”tunga” tidskriften *Fronesis*.

För närvarande växer det fram en ny tänktankverksamhet kring tidskriften *Arena*. För ett par år sedan tillkom bokförlaget Atlas och nu senast ett institut för samhällsstudier kallat *Agora*.

Diskussionen om detta började redan kring 1990. Då talades om att starta något som liknade näringslivets satsning på Timbro. Projektet kallades dessutom stundtals för (S)timbro, men ändrades strax till *Arena*. Av detta stora projekt bidde bara en tumme, en för all del ganska hygglig tidskrift med samma namn.

Men det var ändå ganska modest med tanke på de storartade planer som fanns från början. Kring 1991 gick rykten om att ledande partivänner som Ingvar Carlsson och Sten Andersson understödde projektet. Förre SSU-ordföranden Anna Lindh fanns dessutom med på avstånd som ett skyddshelgon. Inblandad var också Karl-Petter Thorwaldsson, Lars Ilshammar, Håkan A Bengtsson, Kent Carlsson, Helle Klein, Margot Wallström, Thomas Wennström och Fredrik Westander, samt i viss grad undertecknad.

Jag minns ett möte våren 1991 med dåvarande partisekreteraren Bo Thoreson. Då diskuterades behovet av att skapa en socialdemokratisk debattmiljö. Det gällde att erbjuda en generös diskussionsplattform, som skulle göra såväl motstånd och se framåt, försöka attrahera begåvningarna och bejaka idémångfalden inom arbetarrörelsen.

Min egen slutsats var att socialdemokraterna borde ”organisera en arena för allmänna men kvalificerade politiska samtal, för oväntade möten mellan idéer och människor”.

Själv bidrog jag med att undersöka hur Timbro hade uppnått sina framgångar. Resultatet var bland annat att Timbro lyckats skapa ett nätverk för idéutbyte mellan politiskt aktiva och akademiker. Det var viktigt att understryka att Timbro inte var en enkel propagandaapparat. Då som nu hade nämligen många inom arbetarrörelsen fått för sig att näringslivet i första hand ägnade sig åt en simpel eller vanlig ideologiproduktion. Insikten om värdet av en kvalificerad idéproduktion fanns inte. Många trodde nämligen att det räckte som statsbärande parti att ibland kalla in akademiker som rådgivare i den politiska pappslöjden. För partiets räkning ansågs det inte nödvändigt att hålla sig med några mer avancerade ideologiska studier.

Min egen slutsats var följande:

Sammanfattningsvis är således Timbroidén baserad främst på tanken att skapa en arena för redan pågående samtal, utnyttja dessa för ytterligare idégenerering och först i slutänden, och mer indirekt, skeppa iväg tankegångarna till de politiskt verksamma vid fältet.

Men vi kunde också konstatera att det mesta av vad som hände i Timbrofären redan bedrevs inom arbetarrörelsen. Skillnaden var bara att rörelsen var dålig på att utnyttja verksamheterna politiskt. Rörelsen var fångad i vanans despoti, varför varje smådutt av resurser till en tänktankverksamhet riskerade att sväljas av de existerande strukturerna.

Denna analys understöddes av en ungefärlig uppskattning av vad arbetarrörelsens totala ideologiproduktion kostade, gjord av Karl-Petter Thorwaldsson. Resultatet var att arbetarrörelsen satsade i runda slängar två till tre gånger så mycket på politisk opinionsbildning som näringslivet. Men utväxlingen på dessa slantar var däremot inte speciellt hög.

Viktigt var också att en socialdemokratisk tänktank måste vara avskild från traditionell verksamhet. Den måste baseras på en egen prövande process, mer ”brain-storm” än politiskt operativt, och framför allt inte bli ett parkeringshus för avsuttna politiker. Det måste dessutom vara en långsiktig satsning – en weekend på Bommersvik räckte inte. Det behövdes en reservarmé av ideologiska tolkar som gjorde sig bekant med alternativa tankefigurer när de gamla blir föråldrade.

I detta perspektiv kan man fråga sig hur det nu egentligen blivit? Är den nybildade Agora verkligen en trovärdig framtidssatsning, eller är det ett konservativt partis försök att gjuta nytt vin i gamla läglar? Och varför blev det ingenting av satsningen för snart tio år sedan?

Till att börja med kan vi konstatera att det tagit nästan tio år för Arena att anta sina ursprungligen planerade former. De löften om en socialdemokratisk tänktank som ursprungligen kom från högsta ort kom på skam. Varför är ännu oklart. Något i strukturerna stretade emot. Sannolikt var det rent och skärt revirpinkande som förhindrade en bredare satsning.

Det Agora som nu växer upp har hamnat en smula vid sidan om de gängse politiska strukturerna; man håller till så mycket som två kvarter bort från herrehuset på Sveavägen 68. Agora delar lokal med

tidskriften Arena och bokförlaget Atlas. De har ett ljus och luftigt kontor i hus nedanför Strindbergs Blå Torn. Där sjuder av liv och utvecklingsoptimism. Det återstår att se om det är möjligt att skapa en fräsch och nytänkande miljö.

Chef för Agora är Ursula Berge, en 34-årig före detta sakkunnig i Regeringskansliet och ledarskribent i Norrländska Socialdemokraten. Berge är ingen vildsint förnyare utan lutar mer åt det traditionalistiska hållet, om nu dessa etiketter måste användas. Kanske bör hon betraktas som kulturradikal vänster med insikt om att efterkrigstidens samhälle är passerat.

Berge är dessutom vidsynt och intelligent, klarar av att på ett charmerande sätt hantera såväl råskinn från vänsterkanten som surmulna högermän. Och möjligtvis är det just den egenskapen som behövs för att Agora skall bli lyckat. Ledningen måste tas av någon som förmår att knyta många olika personligheter till verksamheten och skapa den mångfald som krävs för att de verkligt intressanta oväntade mötena skall uppkomma.

Agora ägs av en ideell förening som finansieras bland annat av Handelstjänstemannaförbundet och de kommunala tjänstemännen i SKTF. Det är en utgångspunkt som kan verka lite tunn, men å andra sidan skall vi ha klart för oss att åtminstone SKTF tillhör de fackförbund som kommit längst i sitt förnyelsearbete.

Att facket tar initiativet och inte partiet är inte så konstigt. Vi skall minnas att medan partiväsendet i all väsentlighet upprätthålls med bidrag från det offentliga, tvingas facket överleva via medlemsavgifter. Det gör dem "marknadskänsliga" och medlemsnära. Partiväsendet däremot är drabbat av inlärd hjälplöshet. Facket har insett värdet av långsiktig opinionsbildning, medan partierna främst tänker på nästa val, som ju är bidragsgrundande.

Syftet med Agora är att initiera en radikal debatt om välfärd, globalisering, arbetsmarknad, demokrati och värderingar. Förutom skriftutgivning skall man också ordna seminarier och stödja forskningsprojekt. Men i slutändan skall Agora faktiskt lägga konkreta politiska

förslag – något som på allvar kan komma att utmana de etablerade partistrukturerna på ett fruktbart sätt.

Slutsatsen är ändå att Agora verkar vara den rätta typen av satsning för att få upp socialdemokratin ur den ideologiska försteningen. Men observera att det är ett fackligt initiativ, inte något som partiet verkar ha önskat sig. Man kan jämföra med de drygt 50 miljoner (!) som LO skänkte till socialdemokraterna i början av 1990-talet med det speciella syftet att pengarna skulle gå till kvalificerad ideologiproduktion. Dessa slantar kom i stället att användas till att underhålla existerande strukturer – inte till långsiktig opinionsbildning som det från början var tänkt.

Nu ser vi att allt fler inom arbetarrörelsen verkar begripa att rörelsens problem inte har varit bristande resurser, utan snarare är det organisationen av ideologiproduktionen som varit dålig. Resurserna har funnits, men förslösats. Det har gått slentrian i verksamheten. Syftet har varit att reproducera strukturer, snarare än att försöka hålla sig vid frontlinjen av idéutvecklingen.

Att det inte är pengarna som saknats, utan ambitionerna, exemplifieras bra av den livaktiga verksamhet som bedrivs av ABF i Stockholm. Där har eldsjälarna lyckats förvandla den stora pampiga byggnaden mitt i Stockholm till ett mötescentrum, ett ständigt pågående seminarium i stället för ett monument över 1900-talets glansdagar som vanligtvis är fallet med rörelsens lokaler.

Det har alltså egentligen inte varit något fel på volymen av socialdemokratisk ideologiproduktion utan det som brustit är fokuseringen av resurserna. Nya tider kräver nya metoder.

Många inom arbetarrörelsen har förhoppningar om att Agora skall kunna ge liv till den politiska debatten och förnya självförtroendet hos ett parti som i dag befinner sig på dekis. Men det finns skäl att erinra sig att nedgången knappast är en tillfällighet. Partierna är generellt gamla strukturer som i dag har stora problem.

Ur socialdemokratiskt perspektiv är Agora ett projekt som sjösatts samtidigt som partiet i praktiken imploderat. Folkhemsdrömmen har

havererat – partiet har inte längre någon ”inre kompass”. Nedskärningspolitiken har knäckt det folkliga förtroendet. Vänsterpartiet har samtidigt skickligt sadlat om från kommunism till vänstersocialism och i praktiken har vi två socialdemokratiska partier i Sverige.

Inget av de svenska partierna är längre några folkrörelser. Medlemmar har försvunnit. Det politiska samtalet organiseras av medierna, och fristående aktörer har mycket större möjlighet än förut att få sin röst hörd. Partismen ses över axeln av allt fler.

Kan då Agora bli ett nätverk för ett postpolitiskt samhälle? För något nytt? Visst, det är inte uteslutet. Men det kräver samtidigt att Agora lyckas släppa loss från de gamla strukturerna och med frimodighet söker sig till gråzonen mellan partierna och ut till omvärlden. Uppgiften borde vara att skapa nya nätverk för politisk samverkan kring socialdemokratiska idéer i bred mening. Men om verksamheten kommer att sträva efter att hålla en gammal döende organisation vid liv lär det med all säkerhet gå åt pipsvängen. Igen.

En tidskrift som heter Agora är det sista vi behöver.

(2000:1)

Stig-Björn Ljunggren är statsvetare, socialdemokratisk idédebattör och kolumnist. 1992 doktorerade han på en avhandling om moderaternas idéhistoria, *Folkhemskapitalismen* (1992). Han publicerar löpande politiska kommentarer på sajten Folkhemsstudier:
<http://www.ljunggren.com/>

LÄNGE LEVE ARBETSLINJEN... MEN SEN DÅ?

MARKUS UVELL (2010)

De båda valen 2006 och 2010 var historiskt unika framgångar för moderaterna. Det var ett väldigt annorlunda parti som segrade. Den politiska utgångspunkt som Nya moderaterna accepterat innefattar sådant som generell välfärdspolitik, den svenska modellen på arbetsmarknaden, genustänkande, fördelningspolitik, helt skattefinansierad välfärdsproduktion etc.

Man kan tycka vad man vill om dessa nationella politiska ikoner – själv tycker jag att uppräknningen ganska väl sammanfattar Sveriges politiska problem – men ett parti som vill göra anspråk på att vara statsbärande måste acceptera dem.

Ett parti som inte accepterar att detta är den fond mot vilken det politiska samtalet förs – som på ett bräde vill byta ut detta ”system” mot ett annat – kan förvisso bli både populärt och göra bra valrörelser. Men det kommer inte under överskådlig tid att kunna bli ett statsbärande, dominerande regeringsparti i Sverige. Så är det.

Ibland beskrivs moderaternas förändring som att partiet ”gått åt vänster”, men denna kritik missar målet. Kärnan i det nymoderata projektet är den pragmatism som oundvikligen följer med ambitionen att bli ett statsbärande parti.

En socialdemokratisk bekant summerade för en tid sedan sitt partis själ med orden: ”att vara socialdemokrat, det är att möta varje samhällsproblem med attityden: ’det här är ett jävla elände, vi får försöka hantera det så gott vi kan.’ ” Så skulle man också kunna beskriva moderaterna 2010. En mycket pragmatisk, hantverksmässig syn på politiken som konsten att lösa praktiska problem – inte att skapa ett annat samhälle.

Denna pragmatism har varit nödvändig för att vinna makten, men är inte tillräcklig för att behålla den. Inte ens de mest krisrädda väl-

jarna kan i längden känna entusiasm inför ett parti som bara närmar sig samhällsproblem som en rörmokare närmar sig ett översvämmat avlopp. Det behöver också finnas en värdegrund, ett antal tydliga normativa uppfattningar om vad som är rätt och fel. Annars uppstår över huvud taget ingen politik, bara rutinmässigt förvaltande.

Här är det viktigt att skilja ideologier från värderingar. Ideologier, definierade som sammanhållna system av idéer för hur samhället bör se ut, är inte nödvändiga för att skapa politiskt förtroende. Mycket talar för att allt fler väljare misstror de heltäckande ideologiernas enkla svar. Grundläggande värderingar, däremot, är avgörande för att bredare grupper väljare ska kunna känna förtroende och engagemang. Man bör inte lita på politiker som inte står för något.

Det moderata förändringsprojektet har inneburit att partiets grundläggande värderingar – för sådana har förstås alltid funnits – kokats ner och destillerats till ett enda begrepp: Arbete. Den helt dominerande normativa idén i den nymoderata politiken är att människor ska arbeta. Genom arbete skapas ett gott samhälle, genom arbete förverkligar vi oss själva, genom arbete tar vi ansvar för varandra. Och så vidare.

Detta är en briljant kommunikativ utgångspunkt. Plikten att arbeta och göra rätt för sig är helt central i det svenska idéarvet, ingen annan tanke fångar så pricksäkert kärnan i Det svenska.

Men det räcker inte. Arbetslinjen fungerar utmärkt som bärande idé i kristider, och för att knäcka en bidragsromantisk socialdemokrati. Men den är en mycket bräcklig utgångspunkt för många av de andra politiska utmaningar som väntar.

Massor av saker i livet, och politiken, handlar nämligen inte om arbete: Relationen mellan stat och individ, villkoren för privat ägande, yttrandefrihet, lag och ordning, hur vi uppfostrar våra barn, människans relation till naturen, försvaret av vårt lands gränser, hur vård och omsorg organiseras och så vidare. Arbete spelar en avgörande roll i våra liv, och i samhällets utveckling. Men många av de allra viktigaste politiska frågorna har faktiskt andra utgångspunkter.

Här finns en fundamental skillnad mellan moderaterna och socialdemokraterna, som ibland skymms av moderaternas listiga användning av etiketten "arbetarparti". Socialdemokraterna är ett parti vars hela existens utgår från arbetets organisation; partiet föddes ur strävan att förändra makten över arbetet. Den socialdemokratiska politiska uppgiften är omöjlig att skilja från synen på arbete. Moderaterna har aldrig varit ett "arbetarparti" i den meningen, arbetets värde har aldrig varit fullt så avgörande. Moderaternas existensberättigande bygger på något betydligt bredare: på personlig frihet, marknadsekonomi, rättsstat och allt det andra som samsas i begreppet "ett borgerligt samhälle".

Genom sina imponerande repprick 2006 och 2010 har moderaterna lyckats med att – i positiv mening – bli "de nya socialdemokraterna". Det vill säga det stabila, breda, pragmatiska mittenpartiet med förankring i det svenskaste av allt: arbetets värde. Nu är utmaningen att undvika att bli "de nya socialdemokraterna" i negativ mening. Det vill säga det monolitiska maktpartiet utan levande idédebatt men desto större vilja att regera.

Jan tror det går. Men för att det ska vara möjligt krävs att partiet orkar ta sig an den svåra frågan: "Vad vill vi mer än arbetslinjen?"

(2010, 26/11)

Markus Uvell, chef för stiftelsen Fritt Näringsliv/Timbro, har varit bland annat VD för Demoskop och United Minds, samt opinionsanalytisk chef vid Svenskt Näringsliv. Har utgivit *Rebeller* (1999) och *Folkhemspopulismen* (2010).